
Jarkko Tontti ja Kaisa Mäkelä
(toim.)

Filosofien oikeus II

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567, f. (09) 604 668

s-posti: sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen kuva: La Justice, B 5 rés., Bd II, fol. 20.

(julkaistu Bibliothèque Nationalen luvalla)

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© 2001 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-189-8

Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2001

Sisällys

Esipuhe	7
1 Martin Heidegger – oleminen ja oikeus	9
<i>Ari Hirvonen</i>	
2 Oikeuden fenomenologia Adolf Reinachin mukaan	71
<i>Juha Pöyhönen</i>	
3 Carl Schmitt: päätöksestä <i>nomokseen</i>	89
<i>Mika Ojakangas</i>	
4 H. L. A. Hart oikeusfilosofina	131
<i>Raimo Siltala</i>	
5 Hannah Arendt ja oikeuden poliittinen perusta	147
<i>Susanna Snell</i>	
6 Rakkaus ja panttivankeus Emmanuel Levinas oikeudenmukaisuuden perustasta	161
<i>Marke Europaeus</i>	
7 John Rawls ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus reiluna pelinä	183
<i>Sirkku Hellsten</i>	
8 Martha Nussbaum – hyvän elämän filosofi	205
<i>Marjaana Kopperi</i>	
9 Hans-Georg Gadamer – oikeus, traditio ja tulkinta	219
<i>Jarkko Tontti</i>	
10 Paul Ricœur ja oikeuden kehät	239
<i>Jussi Kotkavirta</i>	
11 Michel Foucault ja tuottavan vallan järjestys	257
<i>Markku Koivusalo</i>	
12 Ronald Dworkin	295
<i>Eerik Lagerspetz</i>	
13 Laki käytännöllisen järjen instituutiona Uudet aristoteelikot ja ”uusi luonnonoikeuskoulu”	315
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
14 Jürgen Habermas – oikeuden kommunikatiivinen rationaalisuus	339
<i>Kaarlo Tuori</i>	
15 Gianni Vattimo – filosofinen perustelu postmodernille oikeudelle? ...	361
<i>Jussi Vähämäki</i>	
16 Derrida ja oikeus	393
<i>Jari Kauppinen</i>	
Kirjoittajat	415

11 Michel Foucault ja tuottavan vallan järjestys

Paul Michel Foucault (1926–1984) haaveili anonyymistä ajattelusta ja julisti tekijän kuolemaa: ”Mitä väliä on sillä kuka puhuu?” Viimeisinä vuosina Foucault kuitenkin ilmoitti kirjojensa olevan omaelämäkerran fragmentteja. Tämä ei tarkoita tuotannon palauttamista elämäkerralliseen subjektiin vaan päinvastoin omaelämäkerran hajottamista kirjoihin, joiden jatkuvasti uudistuvat ongelmat muodostavat ajattelijan elämän. Foucault’lle elämässä oli kyse ajattelun askeesista, itsen koettelusta ajattelun alueella.¹

Foucault syntyi lääkäriperheeseen ja vaikka isä olisi halunnut hänestä lääkäriä sai historiasta ja kirjallisuudesta kiinnostunut äidin poika valita humanistisen uran. Lääketieteellisen tiedon ja vallan muotojen analysoijalla oli aina ambivalentti suhde lääketieteen filosofis-poliittisiin yhteyksiin. Käytyään erilaisia valmistelevia kouluja Foucault siirtyi Ranskan kulttuurieliitin kouluun, *École normale supérieure*in.² Tällöin hän oli tutustunut jo Jean Hyppoliten, ”Hippalin”, kautta Hegelin ajatteluun, jota luettiin tuolloin innokkaasti eksistentiaalis-fenomenologisesta näkökulmasta. Myös Foucault teki diplomityönsä Hegelin tiimoilta aiheesta: ”Historiallisen transsendentaalisuuden muodostumisesta *Hengen fenomenologiassa*”. Myöhemmin hän kirjoitti, että koko aikakautemme pyrkii vapautumaan Hegelistä. Foucault on myös puhunut kolmen H:n, Hegelin, Heideggerin ja Husserlin, vaikutuksesta tuon ajan ajattelussa. Hän opiskeli saksaa ja luki innokkaasti Heideggeria.

¹ Foucault’n elämään voi tutustua mm. teoksista Eribon, Didier: *Foucault*. Vastapaino, Tampere 1993 ja Macey, David: *The Lives of Michel Foucault*.

² Opettajina Foucault’lla oli täällä mm. Jean Beaufret, Jean Wahl, Maurice Merleau-Ponty ja valmistumisen auttamisessa nuori Louis Althusser.

Foucault oli ahkera, mutta epäsuosittu opiskelija. Hän käytti terävää älykkyyttään riidanhaluisesti ja kärsi yksinäisistä masennuskohtauksista. Hän oli vähän aikaa hoidossa Sainte-Annen sairaalassa, jossa sai ensi kosketuksen psykiatriseen vallankäyttöön. Myöhemmin hän toimi sairaalassa harjoittelijana ja suoritti psykiatriasta diplomin. Tällöin hän tutustui myös Freudin ja Lacanin ajatteluun. Myös psykoanalyysiin Foucault'lla oli ambivalentti suhde. Hän ylisti sen tuomaa avautusta filosofiaan ja haukkui sitä terapeutin vallan muotona. Hän käänsi ja kirjoitti esipuheen heideggerilaisen psykoanalyytikon Ludwig Biswangerin teokseen *Uni ja olemassaolo*. Vaikka Foucault hylkäsi myöhemmin fenomenologisen psykiatrian, vaikutti se Foucault'n keskeisen kysymyksen muotoutumiseen: miten tarkastella kokemuksen muotojen historiallisuutta. Foucault'n ensimmäinen kirja *Maladie mentale et personnalité* käsittelikin mielisairauden kokemuksen yhteiskunnallisia ehtoja. Myöhemmin hän kielsi kirjan ja piti *Hulluuden historiaa* ensimmäisenä kirjanaan.

Foucault löysi Friedrich Nietzschen ajattelun vasta vuonna 1953 Heideggerin kautta. Mutta tästä lähtien Nietzschestä tuli hänen suurin innoittajansa, jonka avulla hän vapautui myös fenomenologiasta. ”Olen puhtaasti Nietzscheäinen”, hän totesi myöhemmin. Valmistumisensa jälkeen Foucault toimi assistenttina sekä erilaisissa kulttuurilähettilään toimissa Uppsalassa, Varsovassa ja Hampurissa. Ruotsissa, jota hän inhosi – ”olen 1900-luvun Descartes, kuolen tänne. Onneksi sentään kuningatar Kristiina ei ole maisemissa” – hän tutustui Georges Duméziliin, jonka strukturalistinen myyttitutkimus ja arkistoissa ryökiminen teki häneen suuren vaikutuksen. Siellä hän myös aloitti väitöskirjansa *Folie et déraison* kirjoittamisen. Sivuopinnäytetyökseen hän käänsi Immanuel Kantin *Antropologian* ja kirjoitti siihen pitkän johdannon. Väitöskirjan tarkastajaksi tuli tieteenhistorioitsija Georges Canguilhem, jonka ajattelu, kuten koko ranskalainen tieteenhistoriallinen koulukunta,³ vaikutti keskeisesti Foucault'n töihin klinikan syntyä käsittelevästä teoksesta *Naissance de la clinique* lähtien. Myöhemmin Foucault erotti ranskalaisten tieteenhistorioitsijoiden fenomenologisesta virittynееn filosofian Sartren ja Merleau-Pontyn eksistentiaalisesta fenomenologiasta. Sartrelainen ajattelu oli hänen poleemisen halveksuntansa kohde 60-luvulla.

Foucault sai myös vaikutteita ns. annalisti-historioitsijoilta ja näitä sivuava

³ Mm. Gaston Bachelard, Jean Cavaillès ja Alexander Koyré.

Philippe Ariès auttoi Foucault'ta julkaisemaan väitöskirjansa. Vuosina 1962–1966 Foucault kirjoitti ahkerasti taiteesta ja kirjallisuudesta.⁴

Varsinaisesti intellektuaaliselle maailmankartalle Foucault'n nosti vuonna 1966 ilmestynyt *Les mots et les choses*, joka vaikeudestaan huolimatta kohosi myös suureksi myyntimenestykseksi. Tämän jälkeen Foucault siirtyi opettamaan Tunisiaan, missä hän pyrki kokoamaan ajattelunsa periaatteet teoksessa *L'Archéologie du savoir*. Hän palasi 1968 Ranskaan kun hänelle avautui mahdollisuus päästä professoriksi *Collège de Franceen*, Ranskan arvostetuimpaan akateemiseen instituutioon. Hänet valittiinkin sinne 43-vuotiaana vuonna 1969 edesmenneen Jean Hyppoliten paikalle. Tähän väliin sijoittuu aika Vincennesin radikaalin yliopiston filosofian laitoksen johtajana. Foucault oli tutustunut Gilles Deleuzeen ja halusi ystävänsä Vincennesiin, mutta tämä joutui kieltäytymään sairautensa tähden.⁵ Vincennesin aika merkitsi käännoästä Foucault'n poliittisessa elämässä ja ministeriöiden kokouksiin osallistuvan akateemisen, neutraalin hahmon sijalle nousi militantti filosofi, joka juoksi mielenosoituksissa, väsäsi julkilausumia ja esitti radikaalia kritiikkiä. Vaikka radikaalius kauhistutti *Collège de France*n väkeä, Foucault sai sieltä oppituolin. Tästä lähtien, aina vuoteen 1984 asti, Foucault luennoi joka keskiviikko *Collège de France*ssa täpötäydelle salille. 70-luvun vaihteessa Foucault oli alkanut toimia aktiivisesti perustamassaan vankiloiden informaatioryhmässä, jonka tarkoituksena oli tuottaa julkista tietoa salattuna pidetyistä vankiloiden olosuhteista. Vuonna 1975 ilmestyi hänen kenties kuuluisin teoksensa *Surveiller et Punir*. Samalla tapahtui siirtymä 60-luvun tiedon arkeologisesta projektista 70-luvun vallan genealogiaan.

Foucault'n toinen 70-luvun pääteos *La Volonté de savoir* ilmestyi jo seuraavana vuonna. Tämän seksuaalisuuden historian ensimmäisen osan oli tarkoitus toimia johdantona sitä seuraaville kuudelle osalle, joissa Foucault olisi analysoinut tarkemmin seksuaalisuuden ja modernin tieto-valta-ko-

⁴ Mm. Bataillesta ja Klossowskista, unohtamatta myöskään Robbe Grilletiä, Laportea, Butoria, Le Clézioata tai klassikoita kuten Flaubertia, Verneä, Nervalia, Mallarméa ja Hölderliniä. Maurice Blanchot'sta ja Raymond Russelistä hän julkaisi myös kirjat. *Ceci n'est pas pipe* teoksessa hän käsitteli René Magrittea ja suunnitteli laajempaa teosta maalaustaiteista. René Charin runous muodosti Foucault'lle kestävän inspiraation lähteen.

⁵ Sen sijaan paikalla oli muita tuon sukupolven keskeisiä ajattelijoita; Michel Serres, Judith Miller, Alain Badiou, Jacques Rancière, François Regnault, Henri Weber, Étienne Balibar, François Chatelet ja Hélène Cixous.

neiston historiallista ilmaantumista ja muotoja. Foucault uudisti kuitenkin jälleen koko kysymyksenasettelunsa ja 80-luvun alusta alkaen hän kiinnostui ensin hallinnollistumisen teemasta ja sitten subjektin itsehallinnan historiallisista muodoista. Tiedon muotojen ja vallan käytäntöjen analyysin rinnalle nousi eettisten itsetekniikoiden tutkimus, jonka vaihtelevia muotoja hän lähti jäljittämään antiikin Kreikasta. 80-luku merkitsi myös Foucault'n poliittisen radikalismien hiljattaista rauhoittumista ja uuden etsinnän aikaa. Hänen tuotantonsa keskittyi nyt luentoisiin, seminaareihin, haastatteluihin ja lehtikirjoitteluun. Hetken hän ajatteli uutta journalistin uraa. Hän vieraili yhä enemmän luennoimassa Yhdysvalloissa, jonne hän suunnitteli jopa muuttavansa. Vuoden 1976 jälkeen hän ei julkaissut yhtään teosta ennen kuin kuolemansa kynnyksellä, jolloin hän pusersi seksuaalisuuden historian antiikin Kreikkaa ja Roomaa koskevat osat painoon. Hän toivoi saavansa kolmannen osan *Lihan tunnustukset* valmiiksi lokakuuhun mennessä, mutta aidsin runtelemana Foucault sai kesäkuun toisena päivänä vuonna 1984 sairaskohtauksen ja hänet kiidätettiin Salpetriéren sairaalaan, jossa hän kuoli muutaman viikon päästä.

Oikeuden tahto

Michel Foucault ei ollut varsinainen oikeusfilosofi. Hänen ajattelunsa liikkui laajalla alueella kyseenalaistaen vakiintuneita koulukuntajakoja. Hän pyrki ajattelemaan kokemuksen ja elämän järjestyksen ehtoja ja nimitti oppituolinsa *Collège de France* ajattelujärjestelmien historian oppituoliksi. Näin häntä voidaan luonnehtia *nomoksen*, järjestyksen, filosofiksi sanan varsinaisessa merkityksessä. Foucault ei kuitenkaan etsinyt parhaan järjestyksen ehtoja vaan analysoi miten asioiden historiallinen järjestys aukenee meille. Hän ei pyrkinyt niinkään oikeuttamaan jotakin tiettyä järjestystä etsien sen universaaleja periaatteita vaan purkamaan olemassa olevien järjestysten itsestään selvyyttä analysoimalla niitä historiallisina valtamuodostelmina. Hän erotti kuitenkin käsittelemänsä tiedon ja totuuden historiallisia ehtoja koskevan epistemologis-historiallisen kysymyksen varsinaisesta historiaa tutkivasta historiatieteestä. Historia oli hänelle ajattelun ja toiminnan kenttä, se kokemuksen muoto, jossa kaikki totuudet vaikuttavat.⁶

⁶ Foucault pelasi toisiaan vastaan diakronisen historiallisen jatkumon ja synkronisen, tietyn aikakauden "tilallisen" ajan. Ainoastaan näiden risteyksessä on mahdollista ajattel-

Filosofina Foucault oli kiinnostunut totuudesta, erityisesti historiallisista totuuden muodoista. ”Uskon liian paljon totuuteen ajatellakseni, ettei olisi erilaisia totuuksia tai erilaisia tapoja sanoa totuus.”⁷ Kysymys totuudesta oli hänelle myös poliittinen, koska hänen käsityksensä mukaan valta ei toimi sokeasti vaan tietyn tiedon ja totuuden käsityksen ohjaamana. ”Mikään ei ole oikullisempaa kuin poliittinen hallinto, joka ei välitä totuudesta, mutta mikään ei ole vaarallisempaa kuin poliittinen järjestelmä, joka väittää säätävänsä totuuden.”⁸

Minkälaisia totuuden historiallisia muotoja on olemassa? Erityisesti Foucault’ta askarrutti länsimaisen rationaalisuuden historiallisuus. ”Rationaalisuus on se mikä ohjaa ja orientoi inhimillistä toimintaa kokonaisuutena.”⁹ Foucault ei yrittänyt perustaa filosofiaa uuteen universaaliin tietoisuuteen, tai etsiä todellista totuuden järjestelmää, jota aikaisemmat ajattelijat eivät olleet huomanneet. Sen sijaan hän tutki sitä arvoituksellista elettä, jolla todet diskurssit muodostetaan länsimaisessa ajattelussa.¹⁰ Hän tutki

la jotakin sellaista kuin tapahtuma. Ks. Foucault, Michel: *Archaeology of Knowledge*. Tavistock Publications, London 1972. Synkronisen kentän painotus on vahvempi 1960-luvun arkeologisissa töissä, joissa Foucault kuvasi *epistemen* käsitteellä tietyn aikakauden tiedonjärjestelmien jakamaa yhteistä edellytystä, niiden positiivista tiedostamatonta. Foucault lähestyi usein aikakauden kokemusta sen rajoilta käsin, pisteistä, jossa kategoriat hajaavat ja eriytyvät, jossa järki ja hulluus, tieto ja ei-tieto asetetaan. Hulluutta käsittelevässä väitöskirjassaan hän ei kysynyt *mitä järki on* vaan *tutki miten se on* suhteessa asettamaansa vastapariin ei-järkeen, hulluuteen. Ks. Foucault, Michel: *Histoire de la folie à l'âge classique*. Gallimard, Paris 1972. 1960-luvulla Foucault analysoi tiedon kokemuksen ehtoja, hulluuden historiallista kokemusta, lääketieteellisen tiedonmuodostuksen muuttumista ja sairauden kokemusta sekä ihmistieteellisen tiedon yleistä muutosta. Ks. Foucault, Michel: *The Birth of the Clinic*. Random House, N.Y ja Foucault, Michel: *Les mots et les choses*. Gallimard, Paris 1966. Foucault’n 70-luvun genealogia, länsimaisen tietovallan sukututkimus, taas pyrki tutkimaan tiedon ja vallan historiallis-konkreettisia ilmenemismuotoja ja periytymisen tapoja. Nyt tiedon rakenteellinen kenttä muuttuu liikkuvaan koneistoksi ja *epistemen* korvaa tietovalta koneistoa kuvaava *dispositiivin* käsite. Se koostuu tiedonmuodon järjestelmän lisäksi erilaisista tietoa tuottavista ja tiedon avulla tuotetuista vallan käytännöistä ja tekniikoista. Mutta vaikka painotus siirtyy diakronian suuntaan säilyy synkroninen elementti vahvana ja Foucault asettaa eron historiallisten koneistojen luomien ”tilojen” välille.

⁷ Foucault, Michel: *Foucault Live*. Semiotexte 1989, s. 314.

⁸ Foucault 1989, s. 308. ”Totuuden puhuminen on rajaton tehtävä: sen kunnioitus kaikessa kompleksisuudessaan on velvollisuus, jota yksikään valta ei voi huijata ellei se aseta hiljaisuuden orjuutta.” Emt., s. 308.

⁹ Foucault, Michel: *Dits et écrits III*. Éditions Gallimard, Paris 1994, s. 803.

¹⁰ Florence, Maurice: Foucault, Michel 1926–. Teoksessa *The Cambridge Companion to Foucault*. Cambridge University Press 1994. Kyseessä on Foucault’n salanimellä itseltään kirjoittama luonnehdinta.

totuuden ja säännösten suhteita, jotka synnyttävät erilaisia subjektiviteetin muotoja, erilaisia objekteja, erilaisia suhteita, erilaisia tiedon ja vallan muotoja. Foucault'n mukaan kenties ainoastaan geometriassa ja matematiikassa historiallinen ja universaali rationalisaation kynnyks voivat yhtyä. Sen sijaan ihmistieteiden ja käytännöllisen filosofian alalla nousee kysymys siitä miten historiallisessa sattumanvaraisuudessa syntyvä rationaalinen järjestys voi vaatia itselleen universaalia asemaa.

Kun Foucault kuvasi Edmund Husserlin termillä *historiallinen a priori* ihmistieteiden mahdollisuusehtoja hänelle ei Husserlin tapaan ollut kyse universaalista *a priorista*, joka ilmenee historiassa vaan itsessään muuttuvasta ja rajoitetusta *a priorista*, jonka rakenne on samalla tasolla historiallisuutensa kanssa.¹¹ Kyse on siitä, mitä tietyn aikakauden ajattelulle on rakenteellisesti yhtenäistä. Foucault'n historiallinen *a priori*, missä edellytyksetön edellytys (*a priori*) onkin itsessään muuttuva, on sekä ankaran filosofisesta (universaalin *a priorin* tavoittelu) että puhtaan historiallisesta (ajallisen *a posteriorin* kuvaus) näkökulmasta paradoksi, joka kuvaa hyvin Foucault'n asemaa filosofian ja historian välissä.

Samoin kuin Foucault kieltäytyi luomasta uutta universaalia filosofista teoriaa, hän ei myöskään halunnut muotoilla universaalia teoriaa vallasta tai oikeudesta. Hänelle tällaisten teorioiden subjekti viittaa aina universaaliin subjektiin. Käsitellessään valtaa ja oikeutta hän joutui kuitenkin käsittelemään näitä jonkin näkemyksen mukaan. Foucault yritti väistellä universaalin lainsäätäjän roolia ja tarjota ennemmin strategisia välineitä ja tapoja analysoida valtaa ja oikeutta historiallisessa kokemuksessamme. Häneltä ei siis löydy varsinaista oikeusteoriaa vaan erilaisia yrityksiä analysoida oikeuden historiallisia muotoja. Keskeisimmin oikeus ja valta -analyysit näkyvät Foucault'n 1970-luvun alussa esittämissä ajatuksissa oikeudellisista matriiseista, *Tarkkailla ja rangaista* -teoksen analyyseissä rangaistuksen historiallisista käytännöistä sekä biovallan analyysistä ei-juridisena vallan muotona. Koska Foucault'n oikeuden filosofia kehittyy yhdessä näiden konkreettisten analyysien kanssa, tässä artikkelissa esitellään näiden analyysien keskeiset teemat. Lopuksi pohditaan myös miten Foucault'n

¹¹ Ks. Foucault 1972. Edmund Husserl oli käyttänyt historiallisen *a priorin* käsitettä käsitellessään geometrisen totuuden historiallista ehtoa. Hänelle kyse oli universaalista merkitysrakenteesta, joka ylittää historiallisen faktisuuden ja mahdollistaa paluun perustavaan merkitysrakenteeseen kuitenkin olematta historian ulkopuolella. Ks. Husserl, Edmund: *Origin of Geometry*. Teoksessa *The Crisis of European Sciences*. Northwestern University Press 1970.

näkökulma oikeuteen muuttui hänen oman kriittisen ajattelunsa muutoksen yhteydessä.

Tiedon poliittis-oikeudelliset matriisit

Oikeus on Foucault'lle yksi totuuden historiallinen peli ja hän halusi tutkia minkälaisia historiallis-konkreettisia muodostelmia oikeutta koskevat diskurssit ja käytännöt luovat. Oikeudellisten käytäntöjen painotus liittyy Foucault'n 1970-luvun ajatteluun, jossa tiedon muotojen muutokset liitetään yhteiskunnan poliittis-oikeudellisen järjestymisen periaatteisiin ja Friedrich Nietzschen *Moraalin genealogian* inspiroimaan kysymykseen länsimaisesta tiedontahdosta.¹²

Foucault'lle Nietzsche ja Aristoteles edustavat vastakkaisia käsityksiä tiedontahdosta. Aristoteleelta voidaan lukea klassiselle metafysiikalle tyyppillinen ajatus intressittömästä tiedontahdosta. Nietzscheille taas tiedontahdon taustalla vaikuttavat vaistot, halut, vietit ja pelot. Tiedolla ei ole ideaalista alkuperää vaan se keksitään ja kehitetään pienten mekanismien kautta. Mutta vaikka tiedon taustalla on vaistot, ei vaistojen ja tiedon välillä ole universaalia ykseyttä. Tieto asettuu myös vaistoja vastaan ja näiden muokkaajaksi. Tietoa ei voi johtaa vaistoista, se ei kuulu luonnollisesti ihmiselle, vaan syntyy vaistojen ja tiedon kamppailusta. Tieto ei ole maailman rakenteen identtistä jäljentämistä. Tieto ja maailma, sanat ja asiat, eivät sovi harmonisesti yhteen vaan ilmaantuvat vallan yhteen sitomana kimpuna, johon kuuluu aina virheen mahdollisuus.

Samoin tiedon ja sen kohteen kokemuksen ehdot eivät asetu, kuten Kant esitti, yhteen transsendentaalisessa subjektissa, vaan itse tiedon subjekti on jatkuvan kamppailun kenttä. Foucault haluaa tehdä tiedon poliittista historiaa, totuuden politiikka, jossa totuus on sidottu voimien kamppailuun. Sen sijaan, että hän ottaisi intressittömän tiedon mallin lähtökohdakseen ja juontaisi siitä tiedon käytön erilaisissa poliittis-oikeudellisissa yhteyksissä, Foucault johtaa intressittömän esiintyvän tiedon mallin poliittis-oikeudellisista voimien kamppailusta. Valtasuhteet eivät ainoastaan kiihdytä tai hämää tietosuhteita. Tietosuhte on itsessään valtasuhde, osa valtatietoa (*pouvoir-savoir*).

¹² Foucault käsitteli aihetta *Collège de France* luennoilla 70-luvulla. Yleisesitys luentojen aiheista löytyy kirjasta Foucault, Michel: *Résumé de cours*. Julliard 1989. Englanniksi teoksessa Foucault, Michel: *Ethics*. Penguin 1994.

1970-luvun alussa Foucault hahmotti vallan, oikeuden ja totuuden välisiä historiallisia suhteita käyttäen *matriisin* termiä kuvaamaan tiettyä oikeudellis-epistemologista tietovaltamuodostelmaa. Aiemmin 1960-luvulla Foucault oli käyttänyt strukturalistisesti väritettyä *epistémon* käsitettä kuvaamaan tiedon historiallis-rakenteellisia ehtoja. Myöhemmin hän korvasi tämän dynaamista tieto–valta–koneistoa kuvaavalla *dispositiivin* käsitteellä. *Matriisin* käsite asettuu eräällä lailla näiden väliin. Se ei ole tietyn historiallisen kokemuksen tyhjentävä käsite vaan eräänlainen yleistys, reaalityyppi. Tietty *matriisi* on tietyllä ajalla enemmän tai vähemmän vallalla, mutta matriisit eivät ole toisiaan poissulkevia vaan kerran ilmaantuneet matriisit voivat elää rinnakkain. Oikeudellisten matriisien kautta Foucault halusi jäljittää tiedon muotoja sellaisista juridis-poliittisista matriiseista, jotka synnyttivät ja tukivat niitä.¹³

Koettelusta mittaan

Foucault halusi siis kumota länsimaisen ajattelun suuren myytin tiedon ja vallan antinomiasta. Arkaaisessa Kreikassa totuus ja valta kulkivat yhdessä sekä vanhassa ajatuksessa maagisen hallitsijan tiedosta, johon myöhemmät tyranniat yrittävät jälleen vedota, että sukujen ja sotaherrojen koettelu pelissä, jossa oikeus ja totuus asettuivat toisiinsa nähden voimakamppailun tuloksena. Foucault’n mukaan arkaaisen Kreikan, kuten varhaiskeskiajan germaanisen oikeudenkin, kamppailua oikeudesta hallitsi koetuksen tai koettelu (*épreuve*) matriisi. Oikeus syntyy koetusta vääryydestä, jonka selvittämiseksi koetellaan voimia. Oikeuden säännöt koskevat tuon kamppailun sääntöjä. Tuomari ei ole totuuden todistaja vaan lähinnä kamppailun sääntöjen mukaisuutta valvova erotuomari. Koettelu perustuu binaarirakenteeseen ilman kolmatta totuuden neutraalia osapuolta. Siihen ei siten liity vielä varsinaista erillistä tiedon tuotantoa ja näin se ei oikeastaan ole vielä tiedon muodon matriisi. Koettelu on vaihdin, joka muuttaa voiman ja taidon oikeudeksi.

Germaaninen oikeus perustuu kaksintaistelun ideaan. Se ei aseta sotaa ja

¹³ Vuonna 1973 Rio de Janeirossa pidetty esitelmä Totuus ja juridiset muodot on julkaista nimellä *La vérité et les formes juridiques* teoksessa Foucault, Michel: *Dits et écrits* II. Gallimard, Paris 1994, s. 538–646. Englanniksi teoksessa. Foucault: *Power*. The New Press. N.Y. 2000b.

oikeutta vastakkain, ei yhdistä oikeutta ja rauhaa, vaan oikeus on ritualisoitu ja säännönmukaistettu sodan muoto. Oikeus on singulaari kamppailu, joka säännöllistää koston muotoja, mutta siihen liittyy myös mahdollisuus lopettaa koston kierre, neuvotella riidasta ja sopia kamppailijoiden välit. Koetteluun kuuluvat niin verbaalinen taisto, maagis-uskonnolliset kiroukset ja fyysiset taidonnäytteet sekä ruumiin koettelemukset, joista on selvittävä näyttääkseen olevansa oikeassa. Germaanisena matriisina se käy taistelua roomalaisen oikeuden kanssa ja ilmenee jälleen feodaalijalla häviten sitten marginaaliseksi käytännöksi. Antiikin Kreikassa koettelu taas korvaa mitan (*mesure*) matriisi. Antiikin Kreikassa siirtymä pois koetteluun matriisista merkitsee siirtymistä oikeusriidan osapuolten haastavasta vannomisesta jumalille ja yleisölle kohti silminnäkijätodistajan vakuuttavaa vannomista. Foucault'n mukaan tässä muutoksessa ei ole kyse vain kreikkalaisen järjen luonnollisesta kehityksestä vaan oikeuden jakaminen ja sen suhde oikeudelliseen totuuteen on koko ajan poliittisten taistelujen keskiössä. Näiden taistelujen kautta Kreikassa kehittyi tiettyyn tietoon liittyvä oikeuden järjestelmä, oikean mitan ajatus, jossa totuus asettui läpinäkyvänä, helposti asetettavana ja alistaisena yleisille järjestyksen laeille. Näiden yleisten järjestyksen lakien etsimisellä ja löytämisellä nähtiin jo itsessään olevan puhdistava vaikutus. Käsitys oikeasta mitasta oikeuden asettajana on valtatietoa, joka liittyy kreikkalaisen kaupunkivaltion muodostumiseen. Mitta keksitään tapana harjoittaa valtaa. Tästä mallista, jonka taustalla oli intressi tietyn poliittisen järjestyksen asettamisesta tuli sittemmin länsimaissa yksi keskeinen totuuden asettamisen tapa. Aluksi se merkitsee oikean järjestyksen asettamista tai sen palauttamista ihmisten ja muiden voimien taistelussa ja vasta myöhemmin siitä tulee tästä taistelusta eriytyvän ja varsinkin matemaattisen ja fysikaalisen intressittömän tiedon malli.

Koettelusta tutkimukseen

Foucault'n mukaan myös keskiajalla nouseva käsitys tutkimuksesta tiedon muotona juontuu alunperin poliittis-oikeudelliselta alueelta. Tutkimus (*enquête*) merkitsee tosiasioiden, tapahtumien, tekojen, ominaisuuksien asettamista tai palauttamista. Yhdistettynä kokeeseen tutkimus muodostaa myös uusien empiiristen tieteiden mallin. Sen juuret ovat jo antiikin Kreikassa ja yhtyvät osaltaan mitan asettamiseen, mutta vasta keskiajalta lähtien tutkimus alkaa voittokulkunsa länsimaisen tiedon perustavana mallina.

Tutkimuksen matriisi ilmaantuu kuitenkin ensin oikeudessa rangaistus-käytäntöjen yhteydessä. Se liittyy siirtymään germaanisesta koettelemuk-sen ja koston järjestelmästä rangaistuksen järjestelmään, syyttävästä tutki-vaan, oikeusriidan provosoivasta loukkauksesta syyttämisen määrittävään rikkomukseen, koetteluun liittyvästä päätöksestä todisteiden arvostele-miseen, oikeustaistelusta todisteet kirjaavaan viralliseen raporttiin.

Yleensä siirtymä koettelemuksesta tutkimukseen on nähty itsenäisenä kehityksenä rationaalisempaan ja valistuneempaan oikeuskäsitykseen, mutta Foucault liittää siirtymän ulkoisen poliittisen valtajärjestyksen muutoksiin. Tutkimus syntyy hallinnollisena tekniikkana ja liittyy modernin, keskite-tyn valtion syntyyn. Vaikka toisaalta feodaaliaika merkitsee germaanis en koettelu-oikeuden väliaikaista niskalennkkiä roomalaisesta oikeudesta, niin feodaaliajalla myös siirrytään pois kahden osapuolen koettelusta kohti kol-mannen osapuolen omistamaa oikeutta. Kun oikeudenkäyttö annetaan vä-kivallan monopolin alueellaan omistavalle herralle, tulee oikeudestakin jon-kun omaisuutta. Oikeus yhtyy edelleen voimaan ja etenkin sotilaalliseen valtaan, mutta se ei ole enää kahden kiista vaan kolmannen omaisuus, jota tämä harjoittaa muiden yli. Syntyy itsenäinen oikeudellinen valta, jossa rikkauudet, oikeus ja aseet kerääntyvät yhdelle toimijalle, lopulta monarkille. Samalla syntyy ajatus yleisestä syyttäjästä kuninkaan edustajana. Vääryys ei enää kohdistu vain loukattuun osapuoleen vaan yleistä oikeutta edusta-vaan kuninkaaseen ja valtioon. Toista osapuolta loukkaavan vääryyden tekijän tilalle tulee yleisen järjestyksen rikkojan hahmo ja nyt myös kunin-kaasta tulee jokaisen rikkomuksen uhri, jolle lainrikkojan on hyvitetävä tekonsa. Samalla otetaan käyttöön takavarikoinnin ajatus, jossa kuningas voi riistää rikkojalta tämän maan tai varannon korvaukseksi.

Kuningas ei voi kuitenkaan enää riskeerata elämänsä koettelussa (koetuk-sessa) jokaisen vääryyden tapahduttua vaan hän korvaa oikeustaistelun tut-kimuksella siitä, kuka on rikkonut lakia, kuka on syyllinen ja kuka ei. Mutta vaikka tutkimuksella on juurensa hallinnollisella puolella, jossa on pyritty tutkimaan valloitetun maan varantoja vallan intressin näkökulmasta, sillä on vielä vahvemmat juuret kirkon ja varsinkin luostareiden tiedon keruussa ja synnintekojen tutkimuksessa. Tämä hengellinen elementti liittää rikko-mukseen hengellis-moraalisen lisän. Koetuksessa tai koettelussa keskiössä oli vihaa herättävä ja sovittelua vaativa silmiin pistävä vääryys, tutkimuk-sessa taas on kyse lain tai moraalikoodin transgressiosta, hairahduksesta tai synnistä, joka voi olla hyvinkin salainen. Tutkimus esittää kysymykset: ”Kuka teki ja mitä? Onko teko julkisesti tiedetty? Kuka sen näki ja mitkä

ovat todisteet? Onko tunnustusta?” Tämä ’inkvisitio’ malli tulee sittemmin, tosin muunneltuna, muodostamaan empiiristen tieteiden mallin ja myös länsimaisen uuden tiedonhalun suurten tutkimusmatkojen tekniikan. Luonnontieteissä se korvaa alkemistien koettelon luonnon salaisten voimien kanssa. Mutta vaikka tutkimus saakin uusia muotoja, joita ei voida enää palauttaa hallinnon yleiseen matriisiin, niin historiallisesti se ei ole intressittömän tiedonhalun spontaani tuotos, vaan varhaisemman hallinnollisen mallin tytär, jossa poliittinen ja oikeudellinen valta on saanut esittää kysymyksiä, pakottaa ulos vastauksia, koota todisteita ja asettaa tosiasioita. Myöhemmin se toki unohtaa inkvisiittorisen ”isänsä” ja näkee itsensä vilpittömänä opiskeluna vastakohtana inkvisition tyrannialle ja intohimolle, vaikka jälkimmäinen oli kerran ollut tutkimuksen matriisiin täydellisin muoto.

Tutkinto

Foucault’n varsinainen mielenkiinto näyttää kuitenkin kohdistuvan modernissa teollisessa maailmassa ilmaantuvaan tuottavan vallan, tutkinnon (*examen*) matriisiin, johon hänen analyysinsä muista matriiseista vertautuvat. Tutkinto tarkoittaa standardin asettamista, sääntöä, jakamista, laadullistamista ja ulossulkemista. Siinä missä tutkimus säilyy luonnontieteellisen tiedon matriisina, tutkinnosta tulee psykologisten, sosiologisten ja psykiatrinen ihmistieteiden tiedon matriisi. Tutkimus liittyi keskitetyn valtion syntyyn. Sen sijaan tutkinto liittyy kurinpidollisen yhteiskuntaan ja keskitetyn vallan ulkopuolella muodostuvaan tuotannolliseen valtaan. Tutkintoon liittyvä vallan muoto kehittyy erilaisissa yhteiskunnan moraalisisissa yhteisöissä ja paramilitaarisisissa ryhmissä varsinkin Englannin osalta. Ranskassa se kehittyy valtion parajuridisissa käytännöissä kuten poliisivoimien kehittämisessä.

Oikeuden alueella tutkinnon matriisi syntyy rangaistusjärjestelmän uudistamisen vaateen kautta. Rikosoikeuden modernien uudistajien oleellinen periaate oli teknisen rikkomuksen irrottaminen moraalisisesta ja uskonnollisesta hairahduksesta. Jos hairahdus rikkoo luonnollista, uskonnollista tai moraalista lakia, niin uusi rikos rikkoi siviililakia, joka määritettiin yhteiskunnan sisäisesti, sen poliittisen lainsäädäntövallan koodina. Vain lakia rikkovat rikokset ovat rangaistavia. Tätä lakia ei johdeta enää niinkään luonnon- tai moraalilaeista vaan yhteiskunnallisesta hyödystä. Rikos ei ole synty tai hairahdus vaan yhteiskunnallinen vahinko. Rikollinen rikkoo yhteiskuntasopimusta ja määritetty yhteiskunnan sisäisenä vihollisena. Rikollinen ei tee vää-

ryyttä toiselle osapuolelle, jumalalle tai suvereenille vaan koko sosiaaliselle ruumiille. Uudistajat asettivatkin rangaistuksen vaihtoehtoina joko yleisen fyysisen tai henkisen ”häpäisy”, karkotuksen tai työkorvauksen yhteiskunnalle. Kuitenkin nämä vaihtoehdot hylättiin ja moderniksi rankaisumalliksi nousi uudistajien teoreettisista malleista puuttunut ja aikaisemmin marginaalisenä rankaisutoimena pidetty vangitseminen.

Vankilan myötä ajatus vaurion sovittamisesta yhteiskunnalle muuttui kysymykseksi rikollisen yksilön tekemisestä hyödylliseksi. Vankilan myötä yleisestä yhteiskunnan puolustamisesta siirryttiinkin yksilöiden moraaliseen ja psykologiseen kontrolliin ja uudistamiseen. Samalla periaate, jonka mukaan rangaistusta ei ole ilman lain rikkomusta hämärtyy ja rikkomuksen rinnalle nousee kysymys siitä, mitä yksilö on kykenevä tekemään ja kuinka hänet voidaan sopeuttaa takaisin yhteiskuntaan.

Tietenkin oikeusistuimet kiinnittyivät edelleen lain rikkomisen tuomitsemiseen, mutta näiden rinnalle nousi uusia tieto-vallan muotoja. Kriminologia nostaa esiin käsitteen vaarallisesta yksilöstä, jonka vaarallisuus ei ole niinkään lakia rikkovissa teoissa vaan tämän käytöksen mahdollisuuksissa. Näiden virtuaalisten, vaarallisten mahdollisuuksien, hallinnoiminen siirtää painopistettä pois oikeusjärjestelmästä kohti sen marginaalissa toimivaa poliisi-instituutiota. Poliisi kiinnittää huomionsa tarkkailuun kun taas uusille psykologisille, psykiatrisille, kriminologisille, lääketieteellisille ja kasvatuksellisille instituutioille annetaan ojentamisen ja parantamisen rooli. Tällaisen ortopedisen vallankäytön konkreettisena esimerkkinä Foucault esittää utilitaristifilosofi Jeremy Benthamin kehittelemän panoptisen tarkkailun periaatteen. Vankilarakennuksen arkkitehtuuria kuvaavassa panopticon-mallissa vangit olisivat suljettu vankilan keskelle sijoitetun valvontatornin ympärille, josta olisi jatkuva näkyvyys selleihin. Näin vangit olisivat selleissään jatkuvan tarkkailun alla ja koska he eivät itse näkisi valvontatorniin, ei tornissa tarvitse olla edes fyysisesti ketään valvojaa jatkuvasti läsnä. Sen sijaan jatkuvan tarkkailun mahdollisuuden alla vanki ”piirtää itseensä valtasuhteen... ja hänestä tulee oman vallanalaisuutensa perusta.”¹⁴

Tarkkailun avulla kuuliainen valtasuhde muodostetaan tehokkaasti itse alistetun subjektin toimesta ilman raskasta pakkovaltakoneistoa. Rangaistuksesta tulee siis jatkuvaa sisäistettyä kontrollia. Foucault’lle panoptiikka on tutkimukselle vieras, lähinnä tutkinnon matriisin kuuluva periaate, joka suuntautuu tuottavien voimien tehostamiseen ja yksilöllisen käytöksen mah-

¹⁴ Foucault, Michel: *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Keuruu 2000a, s. 277.

dollisuuksien hallinnointiin. Tutkimukselle keskeisistä tapahtuneen selvittämisestä, arvostelusta ja tuomiosta siirrytään vaaroja ennaltaehkäisevään koulivaan rangaistukseen.

Tutkimuksen *mitä tapahtui* kysymys korvaantuu *mitä voi tai pitäisi tapahtua* tulevaisuudessa kysymyksellä. Tutkinnolle onkin ominaista ajan hallinta. Siinä missä perinteinen valta on kiinnittynyt usein paikkaan ja maahan, tutkinnon matriisi pyrkii organisoimaan aikaa. Teollisessa maailmassa tuotavuus ei ole enää vain maassa, vaan työtä tekevän ihmisen ruumiissa ja ajankäytössä. Tämä vaatii työajan organisoimista ja säännöllistämistä, joka tapahtuu erilaisissa laitoksissa, kouluissa, sairaaloissa, vankiloissa, tehtaissa jne. Tutkinto voidaan liittää tuotannon muutokseen maahan sidotusta rikkauksien järjestelmästä ja kontrolloinnista kohti markkinataloutta ja teollisen maailman maasta irrottaman liikkuvan väestön kontrollointia.

Modernin ihmisen olemus paljastuu työn kautta, mutta Foucault'lle kyse on enemmän tuottavan vallan matriisista kuin ihmisen universaalista luonnosta. Samalla kyse on myös uudesta ruumiiseen kohdistuvasta vallasta, jossa ruumis ei ole enää ruumiinrangaistusten tai tuskan tuottamisen kohde vaan varanto, jota valta muokkaa ja korjaa saadakseen aikaan tuottavia ruumiita. Kun marxilaiset katsovat kapitalismin riistävän työläisen luonnollisen työn lisäarvon niin Foucault'lle itse työläisen työn ja kaiken lisäarvon ehtona on tuottavia ruumiita järjestävä alivalta. Uusi kouluissa, tehtaissa, sairaaloissa ja vankiloissa muodostuva valta on siis taloudellista, mutta samalla myös poliittista ja juridista. Näiden uusien laitosten johtajille annettiin myös eräänlainen pseudo-tuomarin parajuridinen virka. Tämän lisäksi kyse on myös uudesta epistemologisesta, tietoa tuottavuuden parantamiseksi keräävästä vallasta.

Panoptiikka ei ollut Benthamille vain vankila arkkitehtuurin suunnitelma vaan sen oli tarkoitus olla ”yhteiskunnan yleinen funktio”¹⁵, jota voidaan soveltaa kaikkialle. Foucault’n mukaan se on poliittisen teknologian kuvio, joka voidaan ja pitääkin irrottaa kaikesta erityiskäytöstä. Mutta se oli myöskin vankilasuunnitelma ja Foucault’n mukaan vankila on modernin tuottavan yhteiskunnan ympärikäännetty kuva, josta on tehty pelote. Vankila ilmaantuminen keskeiseksi tuomiovallan rangaistuskäytännöksi liittyy näin yleiseen kurinpidollisen vallan ilmaantumiseen, jota Foucault analysoi kirjassaan *Tarkkailla ja rangaista*.

¹⁵ Foucault 2000a, s. 283.

Laittomuuden hallinnointi

Kun Foucault’ a epäiltiin väitöskirjassaan hulluuden puolustuspuheesta, tämä ilmoitti, että jokaisella kulttuurilla on ansaitsemansa hulluus. Hän ei pyrkinyt ratkaisemaan järjen ja epäjärjen ikuista taistelua, vaan tutki historiallista kokemustamme järjestä hulluuden historiallisen kokemuksen kautta. Onko jokaisella kulttuurilla myös ansaitsemansa rikollisuus? *Tarkkailla ja rangaista* -teoksessa Foucault ei tutki oikeuden universaaleja periaatteita vaan lähestyy oikeuden kysymystä jälleen sen rajalta. Miten tietty aikakausi suhtautuu laittomuuteen? Miten laittomuutta kohdellaan ja miten sen laatu ja luonne nähdään? Foucault’n mukaan ”sallitun ja kielletyn ero on säilynyt vuosisadasta toiseen suhteellisen samanlaisena”¹⁶, mutta suhtautuminen itse rikokseen ja rikolliseen, siihen mihin oikeudenkäyttö kohdistuu, on muuttunut olennaisesti.

Tarkkailla ja rangaista käsittelee ennen kaikkea laittomuuden hallinnoinnin muutoksia. Se tutkii oikeuden ilmenemistä rangaistuskäytäntöjen muutosten kautta enemmän kuin rikosten muutosten kautta. Teoksen alaotsikon - vankilalaitoksen synty – takia sitä on usein virheellisesti pidetty vain laitoskritiikkinä.¹⁷ Foucault’lle vankilan – ”sivistyneiden yhteiskuntien rangaistusmuodon”¹⁸ – synnyssä on kuitenkin kyse koko yhteiskunnallisen vallankäytön muutoksesta. Vankila on vain kiteytymä modernin tuottavan vallan yleisestä *nomoksesta*, tutkinnon *matriisista* ja kurin *dispositiivista*. ”Vankila kehittää huippuunsa kaikki ne menettelytavat, joita esiintyy muissa kuria käyttävissä laitoksissa.”¹⁹ Tämä ei tarkoita, että eläisimme vankilassa vaan että ”vankila muistuttaa tehtaita, kouluja, kasarmeja ja sairaaloita, jotka kaikki puolestaan muistuttavat vankiloita.”²⁰ Foucault väittää, että vankilan moderni oikeutus on juuri siinä, että vaikka se on äärimmäinen instituutio ja pelote, ei se kuitenkaan eroa suuresti muusta yhteiskunnasta.

Tarkkailla ja rangaista kertoo tarinan siirtymisestä kidutuksen *dispositiiviista* kurin *dispositiiviin*. Näissä rikos voi olla sama, mutta muutos koskee teosta langetettua rangaistusta. Myös tässä on nähty inhimillistyyvä kehitys ja siirtymä pois irrationaalisista veren spektaakkeleista. Sortumatta ihaile-

¹⁶ Foucault 2000a, s. 27.

¹⁷ Minkkinen, Panu: Tiedon oikeudellinen muoto. *Tiede ja Edistys* 2/1996.

¹⁸ Rossi, P.: *Traité de droit pénal* 1829. Foucault’n siteeraamana. Foucault 2000a, s. 316.

¹⁹ Foucault 2000a, s. 322.

²⁰ Foucault 2000a, s. 312.

maan ihmisen luonnollista edistystä toisten rankaisemisessa, Foucault haluaa nähdä siirtymän suhteessa vallan käytön muutoksiin ja tutkia tämän uuden ”inhimillisemmän” rankaisemisen vallan käytön tapaa. Teos alkaa-kin Foucault’n suosimalla montaasi-tekniikalla. Groteski kuvaus isänmurhaaja Damiensin kidutuksesta, rikkirepimisestä ja polttamisesta 2.3.1757 rinnastetaan 75 vuotta myöhemmin Pariisin nuorisovankilalle laadittuun järjestys- ja käyttäytymissäännöstöön, joka muistuttaa koulujen, tehtaiden ja oppilaitosten päiväjärjestystä. Veren kammottavasta juhlasta siirrytään tuottavia ruumiita muodostavan järjestyksen harmaaseen arkeen, julkisten kidutusten speaktaakkelin loistokkaasta näytelmästä kurin taloudelliseen analytiikkaan julkista katsetta pakenevissa laitoksissa. Lain ja laittomuuden edustajien kamppailun luomasta kauhun tasapainosta siirrytään voimia hyödyntäviin ja kehittäviin, vertaileviin ja yksilöiviin tutkimuksiin. Julkisen kidutuksen *dispositiivissa* ilmenee siten vielä jäänteitä koetteluun matrisista, mutta kurinpidollisessa yhteiskunnassa tämän traagisen taistelun verisen ylevyyden korvaa proosallisen maailman harmaan yksitotinen järjestys.

Foucault korostaa, ettei aikaisempi kidutuksen järjestelmäkään ollut pelkästään hillittömän raivon ilmaus vaan harkittua tuskan ja kärsimyksen tekniikkaa. ”Ylettömään kiduttamiseen verhoutuu vallankäytön ekonomia.”²¹ Tuon vallankäytön ensisijainen kohde oli ruumis, sen kärsimys ja tuska. Tämän vastenmielisen ruumiin kärsimysnäytelmän 1700-luvun lopun uudistajat halusivat korvata sielun mielteiden lempeällä kontrolloinnilla. Uudistajien arvostelun kohde kidutusspektaakkelissa ei ollut niinkään järjestelmän julmuus kuin sen vanhentunut ja tehoton talous. Uudistajien mukaan laittomuuksien edessä oli oltava enemmän valppaita kuin ankaria. Pelotteen ei tule perustua ruumiin kidutuksen kammottavuuteen vaan rangaistuksen väistämättömyyteen. Näin mielteiden rangaistus sai ruumiinrangaistusta perustavamman roolin. Merkkejä ei enää kaiverreta ruumiiseen vaan ne herätetään mieleen. Jokaisesta laittomuudesta on seurattava rangaistus, on luotava vähemmän ankara mutta tehokkaampi ja varmempi rangaistujärjestelmä, vähemmän raaka, mutta totaalisempi valta. Uusi ihmisyyden kunnioittaminen ei merkinnyt inhimillisempää rangaistusta vaan uutta järjestelmää, joka pyrki asettamaan tarkemmat rajat sekä mielivallan vaaran sisältävälle kuninkaan rajattomalle vallalle että kansan laittomuudelle. Niinpä kuninkaan mielivallan mahdollistava salainen oikeuskäsittely oli

²¹ Foucault 2000a, s. 51.

korvattava julkisella oikeudenkäynnillä. Sen sijaan oikeuteen sisältyvän väkivallan liian avoimesti näyttävä julkinen teloitus oli korvattava salaisella vankilassa tapahtuvalla rankaisemisella. Suvereeni kuoleman valta ei saa enää näyttää liian avoimesti veristä miekkaansa ja rikollista ei tule enää pitää vain kuninkaan vihollisena, joka voisi näin olla myös kuninkaan alistaman kansan sankari vaan hänen on oltava kaikkien yhteinen vihollinen. Uudessa rikosten ja rangaisten harmaassa maailmassa ei ole mitään sankarillista ja ”kansa on joutunut riisumaan yltään sen ylpeyden, jota se aikoi naan tunti rikoksistaan.”²²

Uudistajien mielteisiin keskittyvä tekniikka jäi kuitenkin keskeneräiseksi ja sen sijaan syntyi uusi ruumiiseen palaava parantava rangaistusjärjestelmä, uusi poliittinen anatomia. Siinä ruumis ei tosin ollut enää kidutusten kohteena vaan tarjosi välineen vaikuttaa sieluun. Ruumiin koulumisen ja kouluttamisen kautta pystytään muuttamaan tottumuksia ja tapoja. Tämän tähden Foucault sanoo tekevänsä länsimaisen sielun historiaa tutkimalla ruumiin koulumisen tapoja. Foucault’n mukaan 1700-luvun lopulla kolme vallan teknologiaa ja rankaisutapaa eli vielä rinnakkain. ”Hallitsija ja hänen voimansa, yhteiskunta, hallintokoneisto. Tunnus, merkki, jälki. Voitettu vihollinen, asemansa takaisin saava oikeussubjekti, suoriin pakkokeinoin alistettu yksilö. Kidutettava ruumis, sielu, jonka mielteitä manipuloidaan, koulutettava ruumis.”²³ Kolmas näistä peri kuitenkin voiton ja syntyi parantava kuriyhteiskunta, joka kiinnittyy ruumiiseen tuotantovoimana. Ruumista ei alisteta vain väkivallan (kidutus) tai ideologian (mielteet) keinoin vaan se voi tapahtua myös laskelmoidusti, organisoidusti ja teknisen harkitusti varoen käyttämästä aseita tai terroria ja ollen silti fyysistä.

Foucault pyrki seuraamaan Georg Ruschen ja Otto Kirchheimerin tapaa tutkia rikoslain historian sijaan rangaistusten konkreettisia muotoja; rangaistusten metodologiaa ja kehittymistä niiden omassa positiivisuudessa.²⁴ Rankaisutoimet eivät näyttäydy vain rikoslain varjona, negatiivisina keinoina, joiden avulla kohteita voidaan hillitää, estää, syrjäyttää tai poistaa vaan osana kokonaista positiivisten ja hyödyllisten keinojen sarjaa, jota itse rankaisuteknologiat ylläpitävät. Itse vankilaa ei johdettu oikeusteorioista vaan jo olemassa olevien pakkokeinomekanismien perustalta. Se muotou-

²² Foucault 2000a, s. 98.

²³ Foucault 2000a, s. 181.

²⁴ Ruschen & Kirchheimer: *Punishment and Social Structure*. Columbia University Press 1939.

tui oikeuskoneiston ulkopuolella – tapana hankkia tietoa, kouluttaa ja luokitaa ruumista tottelevaiseksi ja hyödylliseksi – jo ennen kuin laki määräsi sen ensisijaiseksi rangaistusmuodoksi. Tästä näkökulmasta väite vankilalaitoksen epäonnistumisesta näyttäytyy uudessa valossa. Jos lain tehtävä on määritellä rikokset ja rankaisukoneiston tehtävä vähentää niitä, niin vankila on epäonnistunut. Alusta asti oli selvää, että vankila ei vähennä rikollisuutta vaan aiheuttaa rikoksen uusimista jo sen elintavan takia, johon vangit joutuvat. Mutta jos vankilan tehtävä ei ole poistaa rikoksia vaan erotella, jaotella ja käyttää näitä, hallinnoida laittomuutta, niin silloin vankila on onnistunut. Sekavien lainvastaisuuden muotojen sijaan, joiden vaarana oli levitä ja saada mukaansa irtolaisia, köyhiä, työttömiä ja hylkiöitä uhaten paisua pelottaviksi rosvo- ja kapinajoukoiksi, jotka voivat yhtyä myös poliittiseen kumoukseen, vankila tuottikin hallittua laittomuutta, paikannettua, suljetun ja rajoitetun laittomuuden harrastajien joukon. Tämä tapahtui erityisesti rikollisen yksilön hahmon luomisen kautta.

Rikollinen ihminen

Tarkkailla ja rangaista -teoksen keskeinen analyysi koskeekin juuri *homo criminalis* -hahmon syntymistä, jonka perustana on vankilassa syntyvä tuomittuja koskeva positiivinen ja kliininen tieto.²⁵ Kriminologia on tullut mahdolliseksi. Ihmisyydestä – joka kerran asettui kiduttavan ylivallan rajaksi – tulee sen normaaleissa ja patologisissa muodoissaan rangaistusten ensisijainen kohde. Samalla yleisessä kulttuurissa siirrytään eepisten kansantarinoiden kammottavista tai romanttisista rosvojoukoista rikollisten yksilöiden mielenliikkeitä analysoiviin salapoliisikirjoihin: erittäin älykäs ja vaarallinen, mutta vaikea lapsuus ja jo koulussa asosiaalista käyttäytymistä. *Homo criminalis* syntyi osaksi ihmistieteiden ja etenkin psykologian ristirekkestä oikeuslaitokseen. Teon lisäksi tuomituksi tulevat myös intohimot, vietit, vaistot, poikkeavuudet, vammat, sopeutumattomuus, ympäristö- tai perintötekijät. Tärkeää ei ole selvittää onko teko tapahtunut ja onko se väärin vaan mitä motiiveja ja syitä tekoon on liittynyt, mikä on

²⁵ Valitettavasti teoksen suomennos sekoittaa tämän. Korostaessaan kuinka pelkästä lain rikkojasta siirrytään rikolliseen hahmoon, Foucault käyttää edellisestä termiä *infracteur* ja jälkimmäisestä termiä *délinquant*. Kummatkin termit voitaisiin sinänsä ”kieliopillisesti” kääntää lainrikkojaksi tai rikolliseksi, mutta kun suomennos kääntää edellisen rikolliseksi ja jälkimmäisen lainrikkojaksi se kääntää samalla koko Foucault’n ajatuksen pälaelleen.

rikollisen elämäkerta ja miten rikollisen elämää voidaan hallinnoida. Vastaväitteinä voitaisiin sanoa, että kyse on vain epäsuorasti tuomioon vaikuttavista selittävästä tai lieventävästä asianhaaroista. Mutta, jos rangaistuksen tapaan ja pituuteen vaikuttaa juuri sopeutuminen ja käytös enemmän kuin teko, eikö silloin myös sopeutuminen ja käytös ole rangaistuksen kohteena? Jos rikosoikeuden kohteena onkin vielä rikoksen tekijä tekonsa osalta niin rangaistuslaitoksen kohteena on elämäkerrallinen koulutettava yksikkö. ”Laillinen rangaistus kohdistuu tekoon, rangaistustekniikka sen sijaan elämään.”²⁶ Näin syntyy rikollista yksilöä koskeva tieto-vallan muoto, josta tulee tärkeä myös lainsäädännön ja sen toimeenpanon kannalta. Foucault yhdistää uuden tieto-vallan muodon uusien empiiristen ihmistieteiden, kuten sosiologian, lääketieteen ja psykologian mukaantuloon juridiseen diskurssiin.

Esitelmässään *Vaarallisen yksilön käsite 1800-luvun oikeuspsykiatriassa*²⁷ Foucault analysoi oikeuden psykiatrasta lääketieteellistymistä, oikeuden dostojevskiläistä käännettä, jossa Raskolnikovin psykologia nousee rikoksen ja rangaistuksen diskurssissa mielenkiinnon kohteeksi. Kun rikollinen tuomitaan myös siitä minkälainen tämä on ihmisenä ja mahdollisena kurinpitokoneiston kohteena vaaditaan rikollisesta itsestään tuotettua puhetta. Ihmisestä saatavan yksilöllisen tiedon kautta syntyy 1800-luvulla uusi, pikemminkin ympäristönsä ja perimänsä kuin tekonsa kautta määrittyvä yhteiskunnallisesta normista poikkeava rikollisten rotu. ”Tuomitut ovat kansan sisällä oleva erillinen kansa, jolla on omat tottumuksensa, omat vaistonsa ja omat ominaistapansa, erillinen rotu, jonka etuoikeutena on kuristushuoneiden ja vankiloiden kansoittaminen.”²⁸ Tämän rikollisen rodun poikkeavuus piilee syvällä tämän rodun luonnossa jo ennen mitään tekoja. Foucault’n mukaan tämä käsitys johtaa uhkaan, että ennaltaehkäisyn nimissä ihmisiä aletaan rangaista enemmän elämästä tai siihen sisältyvistä vaarallisista mahdollisuuksista kuin teoista.

Foucault ei kuitenkaan esitä, että ihmisten päälle asetettaisiin yksioikoinen kurin rautahäkki, kuten usein väitetään. Foucault’lle muutoksessa on kyse vallan käytön muutoksista, jotka toisaalta synnyttävät myös vastarinnan mahdollisuuksia ja poliittisia konflikteja. Niinpä köyhälistön ja rikolliset yhdistävää näkemystä vastaan syntyi vastavoima, joka käänsi rappion

²⁶ Foucault 2000a, s. 343.

²⁷ Löytyy mm. teoksesta Foucault 2000b.

²⁸ Foucault 2000a, s. 345.

analyysin takaisin vallanpitäjiin osoittaen köyhälistöä nälässä pitävän porvariston omaa rikollisuutta ja moraalista mädännäisyyttä. Jos tuomarit olisivat köyhiä he olisivat itse vankilassa. Rikollinen on ennemminkin tarmon ja voiman osoitus, ase poliittisessa taistelussa. Suuret rikokset kertovat kansan tukahdutetusta voimasta ja pienet laittomuudetkin edustavat yhteiskunnallista taistelua. Kurittomuus ei ole näille vastadiskursseille luonnoton taipumus vaan ihmisen luonnollinen perusoikeus kurin sivilisaatiota vastaan.

Toisaalta ”hyödyllistä laittomuutta” tuottavassa järjestelmässä lainkäyttäjät ja rikkoja myös löytävät jälleen toisensa. Kyse ei ole nyt kuninkaan ja rikollisen jakamasta yhteisestä veren väkivallasta vaan poliisin ja rikollisen jakamasta lain ulkopuolella toimivasta yhteisestä harmaasta alueesta. Laajentunut poliisivalvonta ei merkitse vain lain toteutumisen varmistamista vaan se käyttää itsessään lain ulkopuolella hämääriä keinoja ja juuri sen takia se voi myös käyttää hyväkseen luomiaan hämääriä miehiä. Luotuaan hallitun ja valvotun lainvastaisuuden, eristettyään laittomuuden sekamelskasta rikollisen tyyppin, poliisivalvonta voi rikosrekisterien tuottamisen vaatimuksen kautta laajentaa kaiken väestön tarkkailua. Poliisi voi alkaa myös suoraan käyttää rikollisia hyväkseen, ilmiantajina, urkkijoina, nuuskijoina ja provokaattoreina. Foucault ei suinkaan romantisoi rikollista vaan ennemmin rahvaan ja siihen sisältyvän laittomuuden. Rikollisen hahmo on poliisivallan luoma tapa hallita jälkimmäistä. Kun kriminologialle irtolaiset ja rahvas ovat jo lähes rikollisia, Foucault’lle poliisin ja rikollisen hahmo tukevat toisiaan. Alkaa ”melodraama, joka kertoo poliisivoimasta sekä rikoksen ja vallan solmimasta rikostoveruudesta”²⁹ ja jonka esimerkillisenä hahmona näyttäytyy Vidocq, entinen pakkotyövängi, josta tuli poliisipäällikkö.

Teatterista tarkkailuun

Foucault kritisoi siis enemmän poliisivaltaa kuin tuomiovaltaa. Me emme elä suuren tuomion yhteiskunnassa vaan lain ja luonnon välisen harmaan alueen muodostavan järjestyksen tekniikkojen yhteiskunnassa. Pyövelin kammottavan hahmon tilalle on astunut kokonainen tekniikkoarmeija, tietoa ja kuria tuottavat vartijat, lääkärit, vankilapapit, psykiatrit, psykologit ja kuraattorit. Samalla vallankäytön suorittama ihmisten yksilöinti kääntyy

²⁹ Foucault 2000a, s. 327.

ympäri. Silloin kuin yksilöinti tapahtui omatun vallan tai urotekojen mukaan yksilöinti oli suurinta yhteiskunnan huipulla. Kuninkailla oli sukupuunsa ja ylhäisöllä tunnistettava identiteettinsä kun taas ”kurinpitäjärjestelmässä lapsi on paremmin yksilöity kuin aikuinen, sairas paremmin kuin terve, mielenvikainen ja rikollinen paremmin kuin normaali ja rikkeetön henkilö.”³⁰ Kurin järjestyksessä meillä on enemmän tietoa vallan alaisista kuin vallanpitäjistä. Vallan käytön kohteet saavat nyt kasvot ja identiteetin, kun taas vallankäytön osalta anonyymit rationaliteetit korvaavat maagisen hallitsijan kasvot. Tämän poliittisen akselin nurinpäin kääntymisen esimerkki on edellä mainittu *panoptinen* järjestelmä, jonka tarkoitus ei ole symbolisella mahtavuudellaan ja ulkoasullaan julistaa vallan ylimäärää vaan rationaalisella arkkitehtuurillaan jakaa voimia näkyvyyden avoimella kentällä. Benthamille panoptiikan ”näkymättömän silmän” automaattinen mekanismi pystyy ”puhdistamaan moraalin, vaalimaan terveyttä, elvyttämään teollisuuden, keventämään valtion kuluja, perustamaan talouselämän kuin kalliolle sekä avaamaan köyhiä koskevan lakien Gordionin solmun sitä katkaisematta”³¹. *Panopticon* tekee tämän kaiken ilman vaaraa muuttua tyrannimaiseksi koska sen ”tyhjälle” valvonnan paikalle on demokraattisesti aina pääsy kenellä tahansa. *Panopticon* on näin kreikkalaisen demokraattisen arkkitehtuurin ympäri käännetty malli.³² Siinä *poliksen* keskelle jätetty yhteinen tyhjä tila, poliittinen näyttämö, johon kuka tahansa kansalainen saattoi astua puhumaan yhteisen nimissä yleisön edessä, on muuttunut tarkkailun näkymättömäksi pisteeksi, johon kuka tahansa voi astua valvomaan ketä tahansa valvonnan alle asetettua. ”Oma yhteiskuntamme ei pohjaudu näyttelmään vaan valvontaan, kuvien pinnan alla ruumiit vallataan aina syvimpiä kerroksia myöten. Emme ole katsomossa, emme näyttämöllä vaan panoptisessa koneessa, sen vallan vaikutusten käsissä, jota me itse jatkamme, koska olemme vain yksi sen rattaissa.”³³ Rivien välissä Foucault myös piruili teoreetikoille, jotka näkivät modernin spektaakkelin valtana. Hänelle monarkian poliittiset rituaalit ja kidutusten loisto ilmensivät spektaakkelin yhteiskuntaa, joka vielä kerran Napoleonin hahmossa yhtyi uuteen kurin-

³⁰ Foucault 2000a, s. 263.

³¹ Bentham, Jeremy: Panopticon versus New South Wales. Foucault’n siteeraamana Foucault 2000a, s. 282.

³² Keikan demokratian tilasta ks. mm. Lévêque & Vidal Naquet: *Cleisthenes the Athenian*. Humanities Press 1997.

³³ Foucault 2000a, s. 297.

pitoyhteiskuntaan. ”Puhjetessaan täyteen kukkaan kurinpitoyhteiskunta saa vielä keisarin myötä näytelmän voiman muinaisen aspektin. Mutta ainoastaan lakastuakseen lopullisesti sellaisessa päivittäisessä valvonnassa, jossa risteilevien katseiden valppaus tekee pian sekä kotkan että auringon tarpeettomiksi.”³⁴

Tämä ei tarkoita, että Foucault olisi halunnut paluuta teatraaliseen suverenin oikeuden muotoon. Hän kritisoi lakkaamatta kuolemanrangaistusta, jossa juridinen valta ilmentyi suverenin kuoleman oikeuden verisessä kaavussa tehden tuomareista vielä kerran yleviä hahmoja eikä vain harmaita hallinnoijia. Foucault’lle itse asiassa kuolemanrangaistuksen kritiikin olisi yhdistyttävä myös kuoleman oikeuden muiden muotojen kuten sodan, armeijan ja asepalveluksen kritiikkiin. Hän ei myöskään suositellut paluuta puhtaaseen ”juridiseen” käsitykseen, joka rankaisi vain teosta huomioimatta tekijää. Hän vain halusi varoittaa myös toisesta ääripäästä, puhtaasti ”antropologisesta” käsityksestä, jossa tekijä on vaarallinen ilman tekoakin. Kriittisen analyysin on ”työskenneltävä tämän jakolinjan välissä.”³⁵ Foucault ei myöskään nähnyt mahdollisuutta kaikesta rankaisemisesta luopumiseen vaan ajoi jatkuvaa kriittistä asennetta rankaisemisen muotoja kohtaan. ”Rankaisemisen oikeuden pitäisi tuntea aina epävarmuutta tuota omituista valtaa kohtaan ja olla tuntematta itseään koskaan liian itsevarmaksi.”³⁶ Kyse ei ole rankaisemisesta luopumisesta vaan sen muotojen ja käytäntöjen kriittisestä analyysistä sillä ”rankaiseminen on kaikista asioista kaikkein vaikein.”³⁷

1960-luvun töissään Foucault totesi tietyn modernin aikakauden analyysin tulleen mahdolliseksi koska olemme vähitellen irtaantumassa siitä, ja

³⁴ Foucault 2000a, s. 297. Foucault’ta voitaisiin tietenkin kysyä emmekö elä myös kuvien ja median yhä intensiivisemmän vallankäytön yhteiskunnassa? *Tarkkailla ja Rangaista* ei ole mediavallan klassikko ja kertoo vain osan modernin vallan tarinasta. Sen huomautus spehtaakkelin kritisoijille on ettei ruumis spehtaakkelin loiston takana ole sen vähempää vallan vaikutuksista vapaa. Spehtaakkeli vallan väheksyminen voi johtua myös Foucault’n kuvittelukyvylle antaman positiivisen voiman tähden. Aina kuvittelukyvyn mahdollisuusehtoja tutkineesta esipuheesta Biswangerin *Uni ja olemassaolo* -teokseen (Foucault, Michel: *Dream, Imagination and Existence*. In Biswanger: *Dream and Existence*. Humanities Press International 1992.) lähtien kuvittelukyvyllä oli Foucault’lle positiivinen voima ja jopa analysoidessaan kidutusten tai rangaistusten moninaisten muotojen kehittäjiä hän näyttää salassa ihailevan näihinkin sisältävää ihmisen kuvittelukyvyn kekseliäisyyttä.

³⁵ Foucault 2000b, s. 463.

³⁶ Foucault 2000b, s. 461.

³⁷ Foucault 2000b, s. 464.

on selvää, että myös kuriyhteiskunta on jäämässä menneisyyteen. Tämä ei tarkoita, että *Tarkkailla ja rangaista* -teoksen kuvaama tuottava, normalisoiva ja yksilöivä valta olisi hävinnyt. Se on ennemminkin muuttamassa muotoaan pois kurin *dispositiivista*. Vanhat kuri-instituutiot; koulut, vankilat, sairaalat, yliopistot, tehtaat ovat kriisissä ja yhteiskuntamme hakee uusia avoimemman kontrollin muotoja.³⁸

Tuottava biovalta

Foucault'lle vankilan kuvastama moderni valta ei siis ilmene vain negatiivisen laittomuuden sanktiona vaan positiivisena laittomuuden hallinnointina ja kuuliaisten yksilöiden tuottajana. Samoin teoksessa *Tiedontahto* Foucault ei katsonut modernin seksuaalisuuden kokemuksen määrittyvän vain negatiivisen kiellon vaan sukupuolisuutta tuottavan ja hallinnoivan positiivisen seksuaalisuuden *dispositiivin* kautta. Foucault yhdisti myös tämän koneiston modernin teollisen järjestyksen ilmaantumiseen ja erotti sen aikaisemmista, sukupuolisuutta hallinneista liittolaisuuden koneistoista. Hän ironisoi seksuaalisuuden vapautumisen diskurssia, jolle aikaisemmin mukamas vapaana rehtanut seksuaalisuus olisi työimperatiivin ja porvarillisten tuotantovoiminen toimesta alistettu, vaiettu ja kielletty. Vaikka seksuaalisuus ei rehtanut vapaasti viktoriaanisella ajalla ei se suinkaan ollut vaiettu asia. Moderni ei hiljentänyt seksuaalisuutta, se asetti uusia häveliäisyyden sääntöjä ja puhetta koskevaa sensuuria, mutta tämän pinnan alla se tuotti siitä enemmän puhetta kuin yksikään aikaisempi aika. ”Sukupuolisuudesta ei puhuta vähemmän, päinvastoin. Mutta siitä puhutaan eri tavalla.”³⁹ Moderni maailma tuotti kokonaisen seksuaalisuuden tieteen ja sen ympärille kiinnittyvän tieto-valta koneiston. Foucault'n mukaan tämä on länsimaiselle kulttuurille ominainen perversio. Muut kulttuurit loivat nautinnon oppaita ja erotiikan taidetta, mutta lännessä kysymys sukupuolisuudesta liitettiin kysymykseen siitä saatavasta tieteellisestä totuudesta. Näin modernin ihmisen sukupuolisuudestaan hakema totuus ei ole intressitöntä universaalia tietoa, joka aikaisemmin on pyritty salaamaan vaan tulos mo-

³⁸ Erityisesti Gilles Deleuze on korostanut tätä muutosta. Hänen mukaansa länsimaat ovat siirtyneet kurin ja tutkinnon aikakaudelta uuteen kontrollin ja koodin aikaan. Ks. Deleuze, Gilles: *Negotiations*. Columbia University Press 1995.

³⁹ Foucault 1998, s. 26.

dernista poliittis-hallinnollisesta tiedontahdosta. Tämä tiedontahdon on luonut lopulta asetelman, jossa länsimainen ihminen nauttii enemmän sukupuolisuuden totuuden paljastamisesta ja puhumisesta kuin itse seksuaalisuudesta. Nautinto, valta ja totuus kietoutuvat yhteen.⁴⁰

Samoin kuin kurin *dispositiivissa* lainrikkojan tilalle ilmaantui rikollisten pieni kansa ja yksilöidympi rikollinen hahmo niin seksuaalisuuden *dispositiivissa* sukupuolimoraalin rikkojan tilalle ilmaantui rikollisten ja hullujen naapureina asuva perversitikkoperhe, ”kokonainen pieni kansa”, joka koostui yhä yksilöidyimmistä ja moninaisemmista perversseistä hahmoista. ”Meidän aikakautemme on pannut alulle seksuaalisuuden heterogeenisyyden.”⁴¹ Järjestyksen näkökulmasta kyse oli siis jälleen siirtymästä juridisesta psykologiseen valtaan. Sodomia, eläimiin sekaantuminen ja yleinen haureus eivät suinkaan ole olleet sallittuja tekoja aikaisemmin, mutta moderni maailma eritteli ja määritteli nämä teot paremmin ja kiinnitti ne fysiologis-psykologisiin hahmoihin. Sodomiitti oli väärin tehnyt juridinen subjekti, modernilla homoseksuaalilla taas on menneisyys, historia, lapsuus, luonne ja elämäntapa, myös oma morfologia, sopimaton anatomia ja mahdollisesti salaperäinen fysiologia. Kyse ei ole kielletyn ja sallitun muutoksesta vaan muutoksessa suhtautumisessa teon tekijään. ”Sodomiitti oli ollut langennut kerettiläinen; homoseksuaalista tuli nyt tyyppi.”⁴² Aikaisempi kirkkolaki tai siviilioikeus keskittyivät lähinnä aviollisten suhteiden määrittämiseen ja säätelyyn jättäen muun seksuaalisuuden epäselvemmäksi. Aviorikos, haureus, neidonryöstö, sukurutsa ja sodomia muodostivat tuomittavien tekojen synnillisen kokoelman, mutta modernissa analysoitiin tarkemmin myös lasten, hullujen, rikollisten ja perversikkojen sukupuolisuutta ja nautintoja. Ne tuomittiin edelleen, mutta niitä myös kuunneltiin ja tutkittiin.

Modernin sukupuolisuudelle antama merkitys avautuu tuottavan vallan näkökulmasta ja seksuaalisuuden kautta voidaan tuottavien voimien hallinta yhdistää sekä totalisoivaan (väestöjen lisääntyminen, hygieniä ja kontrolli) että yksilöivään (omakohtainen analyysi, oman sukupuolisuuden tun-

⁴⁰ ”Nautinto kumpuaa vallasta kysellä, valvoa, vaania, väijyä, kopeloida, kähmiä ja kiskoa päivänvaloon; toisaalta nautintoa tuottaa pyrkimys luikahtaa tämän vallan käsistä, paeta sitä, puijata sitä tai naamioitua siltä.” Foucault, Michel: Tiedontahto. Teoksessa *Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki 1998, s. 39.

⁴¹ Foucault 1998, s. 33.

⁴² Foucault 1998, s. 37.

nustaminen ja analysointi) valtaan. Kyse on hallinnollisesta siirtymästä, jossa uudet ihmis- ja seksuaalitiheet tekevät oman ristiretensä oikeusjärjestelmään. ”Sukupuoli ei ole tuomioistuimen vaan hallinnon asia.”⁴³ Sukupuolesta tulee 1700-luvulta lähtien ”poliisin” asia tuolloin poliisitoimille annetun laajemman yleisen hyvinvoinnin ja järjestyksen merkityksen nimessä. *Tiedontahdossa* ei ole kyse vain seksuaalisuuden historiasta vaan yleisestä vallan muutoksesta, jonka Foucault määrittelee biovallaksi kirjan viimeisessä luvussa.

Foucault’n mukaan biovalta alkoi laajeta 1600-luvulla keskittyneissä valtioissa, joissa väestön terveydestä, elämästä ja yleisistä resursseista tuli valtion voimaa lisäävä valtiollinen intressi. Aikakauden valtiojärjen opissa kyse oli juuri oikeudellisen perustan syrjäyttämisestä valtiollisten intressien nimissä. Uusissa valtiota tutkivissa poliisi- ja hallintotieteissä valtiojärki ei merkinnyt enää oikeudenmukaisen järjen etsimistä valtiota ohjaavaksi periaatteeksi vaan tiedon hankintaa valtion ”materiaalisista” voimavaroista ja resursseista. Järjestys ei merkinnyt ainoastaan rauhan taetta tai oikeuden kunnioitusta vaan elämän resurssien järjestämistä ja voimistamista. Näissä hallinnollisissa diskursseissa vältettiin oikeuksien kieltä ja ne nähtiin ei-juridisina, lakiin perustumattomina säännöllistämisen ja järjestyksen muotoina.⁴⁴ Nämä tieto–valta-muodot kehittyivät kuitenkin yleisen monarkkis-juridisen kehikon alla, jolle oikeutuksen tuottivat edelleen juristien kehittämät juridiset fiktiot kuten sopimusteoria. Tämä kehikko esti valtaa todella investoitumasta elämään ja Foucault’n mukaan elämän hallinnan tiede itsenäistyi vasta 1800-luvulla kun syntyi ajatus itsenäisiä ja omia lakejaan noudattavasta valtiosta erillisestä yhteiskunnasta ja väestöstä. Näitä lakeja tutkivista yhteiskunta- ja taloustieteistä tuli siten myös juriidikkaa keskeisimpiä biovallan ja elämän hallinnan tekniikoiden tuottajia.

⁴³ Foucault 1998, s. 24.

⁴⁴ Näin esimerkiksi Frankfurtn poliisi ja kameralismi tieteiden professori Justus Dithmar. Asiasta tarkemmin mm. Koivusalo, Markku: *The Biopolitical Displacement*. Teoksessa Hänninen, Sakari & Vähämäki, Jussi (toim.): *Displacement of Politics*. Sophi, Jyväskylä 2000. Koivusalo, Markku: *Elämän politiikasta eli katsaus biovallan teemaan*. Teoksessa Roos & Hoikkala (toim.): *Elämän politiikka*. Gaudeamus, Helsinki 1998.

Laista normalisointiin

Oikeusfilosofian osalta *Tiedontahto* teoksen keskeinen anti on kysymys biovallan ja juridisen vallan suhteesta. Foucault näyttää määrittävän biovallan juuri vastakohtana juridiselle vallalle. Biovallan käsitteellä Foucault haluaa analysoida ihmisen yleiseen elämään investoituvaa modernin vallan muotoa, joka ei toimi juridis-poliittisen representaation kautta vaan elämän hallinnollisena teknologiana. Sen kohteena ei ole ihminen oikeussubjektina vaan elävänä olentona. Tehdessään eron biovallan ja juridisen vallan välillä Foucault yhdistää jälkimmäisen roomalaisesta isän vallasta, *patria potestas*, periytyvään suvereenin kuoleman oikeuteen. Siinä missä suvereeni uhkaa elämää kuoleamalla tai antaa elää, niin elämään investoituva biovalta taas tuottaa ja vaatii elämää tai hylkää siihen sopimattomaksi katsotut kuoleman haltuun. Suvereeni valta lepää pohjimmiltaan miekan vallassa ja kuoleman uhassa. Jos et tottele, me tapamme sinut. Kyse on siis negatiivisesta rajoja asettavasta vallasta, joka valvoo näitä rajoja väkivallan uhalla. Foucault'lle myös laki perustuu viimekädessä väkivallan monopoliin ja kuoleman uhkaan. Laki voi olla vain aseistettu ja sen täytyy olla aseistettu. Foucault liittääkin koko lain juridis-poliittisen diskurssin suvereniteetin teemaan ja näkee oikeuden juridis-poliittisen diskurssin kehittyneen suvereenin vallan oikeuttamisen välineeksi.

Laki tällaisena yleisenä käsitteenä on siis negaation kautta toimiva transsendentti. Se on viimekädessä aina ulkoinen hallitsemalleen alueelleen, yläpuolelta asettuva kieltö, joka jakaa alueen sallittuihin ja kiellettyihin tekoihin ja sanktioi tämän rajan ylittämisen rangaistuksen, viimekädessä kuoleman uhalla. Laki ei ole kiinnostunut yksilöistä sinänsä ja heidän elämänsä kapasiteeteista vaan ainoastaan sallituista ja sallimattomista teoista. Sen valta ei ole kovin tehokasta ja se on aina ulkoinen suhteessa alamaistensa elämään. Laista ei ole tuottavan vallan muodoksi. Juridisessa mallissa subjekti asettuu *sub-jectumina* vallan alle. Yhtäältä on siis lakiasäättävä valta ja toisaalta on sen alle heitetty subjekti. Tällöin lain ainoa valta on rajoittaa ja kieltää elämää. Tämä juridinen malli säilyy modernissa demokratiassa, jossa jokainen kansalainen on saman aikaisesti osa lainsäädäntövaltaa kansalaisena ja lainkuuliaisena taas osa sitä tottelevaa valtaa. Mutta demokratiaan liittyvä uusi immanentimpi näkemys mahdollistaa myös biovallan kehittymisen.

Foucault'n mukaan jo Thomas Hobbes asetti vallan perustan pelkkään elämään. Suvereniteetti ei perustu enää korkeamman elämän auktoriteetille

vaan paljaaseen elämään liittyvälle väkivallan uhalle, jonka torjumiseksi suvereenille annetaan monopoli kuoleman oikeuteen, mutta ei vielä elämän oikeuteen. Hobbesilla onkin kyse vielä epäsymmetrisestä suhteesta suvereenin kuoleman vallan ja alamaisten elämän välillä. Rousseau halusi kritisoida tätä epäsymmetriaa yleistahdon käsitteellään. Moderni demokraattinen järjestelmä hajottaa sen myöhemmin kokonaan.⁴⁵ Transsendentti suvereeni ei koskaan pääse todella käsiksi alamaistensa elämään. Siihen kykenee ainoastaan biovalta, joka asettuu samalle tasolle kansalaisten elämän kanssa. Kuolema on enemmän biovallan raja kuin sen perusta. Biovalta käyttää taloudellisia pakotteita enemmän kuin suoraa väkivallan uhkaa ja silloinkin kun se yhtyy vanhaan suvereenin kuoleman oikeuteen sen perustelee sen enemmän välineenä, tapetun elämän vaarallisuudella ja välttämättömyydellä eliminoimisella. Se huolehtii vieläpä tämänkin hyvinvoinnista rauhoittavien lääkkeiden ja lääkäreiden avulla loppuun saakka, aivan kuin se ei olisikaan riistämässä kuolemaantuomitulta henkeä vaan tarjoamassa tälle epäsojivalle elämän muodolle lempeää armomurhaa.

Elämän ohjailuun keskittyvän biovallan on siis asettauduttava immanen-
tisti kohteensa elämän tasolle ja siksi Foucault sanoo sen olevan immanen-
tista normalisoivaa valtaa, ei ulkoisesti käskevää valtaa. Normalisointi on
Foucault'lle tulosta elämään kohdistuvista biovallan poliittista teknologiois-
ta. Jo *Tarkkailla ja rangaista* -teoksessa Foucault näki kurinpidollisen val-
lan normalisoivana valtana, joka "vertailee yksilöitä keskenään, eriyttää
heidät, asettaa heidät arvojärjestykseen. ... Lyhyesti sanoen se normalistaa.
Se on siis oikeudellisen rangaistusjärjestelmän täydellinen vastakohta, tämä
kun pääasiallisesti nojaa muistissa säilytettävään lakien ja tekstien eikä ha-
vaintavien ilmiöiden kokonaisuuteen; sen tehtävänä ei ole yksilöiden eriyt-
täminen vaan tekojen erittelemine tiettyjen yleisten kategorioiden mukaan;

⁴⁵ Hobbesilla kuoleman valta toimii jo rajoitetussa muodossa. Se kohtaa rajansa, jokai-
sen luonnollisessa oikeudessa säilyttää fyysinen elämänsä ja suvereeni voi vaatia elämän
oikeuden uhraamista ainoastaan yleisen hyvän nimissä, jota hän kuitenkin edustaa. Ks.
Hobbes, Thomas: *Leviathan*. Vastapaino, Tampere 1999. Tähän sisältyvää mahdollisuutta
suvereenin omavaltaiseen ja salaiseen politiikkaan kritisoivat niin Rousseau kuin Locke.
Ks. Locke, John: *Tutkielma hallitusvallasta*. Gaudeamus, Helsinki 1995. Rousseau, Jean-
Jacques: *Yhteiskuntasopimus*. Karisto. Rousseauin yleistähto rikkoo Hobbesin epäsymmet-
rian identifioimalla välittömästi suvereenin ja kansan. Yleistähto määrittää välittömästi
yleistä hyvää ja ulkoinen ja sisäinen vihollinen on suoraan kansan elämän vihollinen.
1800-luvun biovallassa yleinen hyvä tulee tarkoittamaan kansan biologista ja sosiaalista
ruumiista ja sen hyvinvointia. Sen sisäisestä vihollisesta tulee biologinen vaara ja ulkoi-
sissa sodissa on kysymys koko kansan biologisesta olemassaolosta.

se ei pyri asettamaan kohteitaan arvojärjestykseen vaan panee yksinkertaisesti toimimaan sallitun ja kielletyn binaarisen vastakkaisuuden.”⁴⁶

Käsitteellisesti voitaisiinkin erottaa normalisaation normi – oli sitten kyse yhteiskunnallisesta (normaalikansalainen), tilastollisesta (normaalijakauma) tai biologisesta (organismin normaalitila) normista – transsendentin lain asettamasta juridisesta normista. Lain normi on ulkoinen normatiivinen käsky, joka jakaa alueen yksiviivaisesti sallittuun ja sallimattomaan. Normalisaation normi taas näyttäytyy luonnollisena, normatiivisuutensa peittävänä teknologiana, joka jakaa kentän aina sisäisesti. Normalisaatiossa järjestys toimii välittömästi ja *kitka* normin ja sen aktualisaation välillä on pyyhitty pois. Humen giljotiini on jätetty taakse. Sääntö ja sen toimeenpano yhdistyvät. Normalisaation järjestys ei tunne ulkopuolta vaan on totaalinen ja immanentti. Normaali ei määrity ylhäältä asetetun vertikaalisen normin mukaan vaan määrittyy horisontaalisella kentällä epänormaalien poikkeamien kautta. Itse normaalia ei edes ole konkreettisesti olemassa vaan se määrittyy poikkeamien kautta. Siinä missä laki ei tarvitse erityistä tietoa alamaistaan voidaan normalisaatio suorittaa ja normaalijakauma piirtää vasta kuin alamaiset on tuotu yhteen ja heistä on tuotettu yhteismitallista tietoa.

Biovallan aikakausi ei kuitenkaan merkitse lainsäädäntövallan katoamista vaan myös oikeus alkaa toimia enemmän normalisaation muodossa ja säännöllistämisen menetelmänä. Oikeusjärjestelmästä tulee enemmän sisäinen yhteiskunnan ohjailun väline kuin ulkoisen oikeudellisen kehikon asettaja. Lain toimista tulee kasvavasti yhteiskuntaa säännöllistäviä ja ohjaavia. Foucault’n entinen assistentti François Ewald onkin kirjoittanut sosiaalilainsäädännöstä juuri sosiaalisen normalisaation ja ohjailun muotona.⁴⁷ Sosiaalioikeus on hallinnon instrumentti, joka puuttuu aktiivisesti, korjaa ja tasapainottaa uhattua yhteiskunnan tasapainoa tai kehitystä. Jos klassisesti lain perustan tuotti erityisistä laeista erotettu lain idea, niin sosiaalioikeudelle taas perustan luo sellaisen normin idea, joka on itsessään muuttuva ja vaihteleva suhteessa yhteiskunnallisiin muutoksiin ja sen säätelyyn. Oikeus ei ole alistettu enää jumalalliselle oikeudenmukaisuudelle, luonnon laille, ei edes valtionjärjelle vaan tuottavan yhteiskunnan muuttuville intresseille ja noiden intressien taistosta syntyville voimien tasapainolle.

⁴⁶ Foucault 2000a, s. 249.

⁴⁷ Ewald, François: *Histoire de l'état providence*. Grasset 1986.

Vastarinta

Foucault'n oman tiedontahdon kriittisenä intressinä oli vallan muotojen ja käytäntöjen kyseenalaistaminen. Voitaisiinko siis anti-juridisen biovallan vaihtoehtona suosittaa paluuta puhtaaseen juridis-poliittiseen valtaan. Foucault'n mielestä ei. Samoin kuin hän kritisoi kuolemanrangaistusta vielä enemmän kuin terapeutista valtaa, hän kritisoi suvereenia valtaa vielä enemmän kuin biovaltaa. Foucault'n mukaan meidän olisi luovuttava myös suvereniteetin ympärillä liikkuvasta teoretisoinnista, joka peittää enemmän kuin paljastaa modernin vallan konkreettisia teknologioita. Myös poliittisessa ajattelussa on leikattava suvereenin pää. Juridisesta näkökulmasta biovalta toimii säännöksi tullessa poikkeustilassa korvaten lain käsitteen strategis-taktisella voimien tehostamisella ja ohjaamisella. Juridinen valta ei siten voi representoida biovaltaa ja sen poliittisia teknologioita tai vastustaa biovallan konkreettisia muotoja.

Samoin suvereenin kuoleman oikeuden teema yhdistettynä biovaltaan on kaikkein vaarallisinta. Modernit totaaliset sodat, jotka käytiin elämän suvereniteetin nimissä ja joissa kuoleman oikeus ja elämän edistäminen yhtyivät ovat olleet kaikkein tuhoisimpia. Kansallissosialismin mystinen kuoleman vallan palvonta yhdistettynä sen hygieenis-rationalisoituihin elämän korjaamisen tekniikoihin tuotti kaikkein katastrofaalisimman poliittisen järjestyksen. Myös liberaalia yksilön oikeuksia korostavaa traditiota on tarjottu biovallan vastavoimaksi, mutta Foucault'lle biovalta ei ole epäliberaalia tai yksilöitä alistavaa vaan näitä tuottavaa valtaa. Myöskään liberaali oikeuden diskurssi ei kykene käsittämään biovaltaa koska se näkee vallan vain esteenä tai sanktiona ja aina jonkin keskustan, usein valtion valtana. Sitä paitsi juuri liberaalit uudistajat kuten Bentham kehittivät elämän tuotannon teknologioita ja utilitaristisia laskelmia elämän jakamisesta sen sosiaalisen hyödyn ja arvon mukaan. Foucault halusikin tutkia liberalismia ei vain sen esittämien oikeuksien periaatteiden vaan sen konkreettisten hallinnon käytäntöjen kautta poliittisena teknologiana, joka juontuu enemmän taloudellisesta kuin juridisesta ajattelusta. Tässä suhteessa liberalismi on ennemminkin pyrkimys tehostaa ja säännöllistää hallintoa kritisoiden suvereenin omavaltaista valtaa yhteiskunnan tehostamisen mielessä. Toisaalta liberaali oikeuksien kieli ei ratkaise biopoliittisia ongelmakenttiä kuten terveystalitiikkaa, jossa yksikään laki ei voi taata yksilölle terveyttä vaan ainoastaan määrätä sellaisista elämänolosuhteiden parantamisen keinoista, joiden voidaan ajatella tuottavan terveempiä kansalaisia. Itse asiassa terveys-

politiikassa uusliberaali sosiaalivaltion kritiikki on merkinnyt vain yhä tehokkaampaa elämän arvon jakamista hyödyn kentällä.

Foucault ei halua asettaa sosiaalivaltiota vastaan yvartijavaltiota eikä valtiota vastaan kansalaisyhteiskuntaa tai yksilöitä vaan tutkia valtaa, joka lävistää nämä kaikki. Kansalaisyhteiskunta valtion kritiikin lähteenä ei ole biovallan kritiikkiä, joka toimii enemmän yhteiskunnasta kuin valtiosta käsin. Myöskään liberaalin yksilön ja valtion vastakkain asettelu ei auta meitä, koska moderni valta on yksilöivää valtaa, joka on ennemmin hajottanut vanhoja valtiota ja yksilöä välittäviä rakenteita. Juridis-diskursiivinen valta ja siihen sisältyvä kiellon hypoteesi itse asiassa lohduttaa meitä antaen toiveen kiellon rajaamasta koskemattoman vapauden alueesta. ”Valta ymmärrettynä puhtaaksi vapauden tielle asetetuksi rajaksi on ainakin meidän yhteiskunnassamme oman hyväksyttävyytensä yleinen muoto.”⁴⁸ Paljon pahempaa on sen tunnistaminen, että valta toimii itse elämän tuottajana ja on kokonaan läpäissyt ruumiimme. Vallan tunnistaminen vain oikeuden muodossa myös toistaa yhä uudestaan hyväksymisen ja hylkäämisen dialektiikka. Oikeutettu valta toimii kritiikittömänä suvereenina instanssina, joka pakottaa meidät hyväksymään oikeuden muodossa toimivan vallan ja antaa meille luvan vastustaa vain epäoikeutettua valtaa. Kun vallankumous on kumonnut vanhan epäoikeutetun vallan se voi alkaa toimia tätäkin häikäilemättömämmin uuden oikeuden nimissä.

Tämä oikeutettuun valtaan sisältyvä kiristysmekanismi toimii myös järjen alueella. Me saamme kritisoida vain järjestömiä vallan muotoja. Mutta jos irrationaalinen (väki)valta on tuomittavaa, onko perusteltu ja laskelmoitu (väki)valta sitten hyväksyttyä? Vaikka Foucault sanoi ettei mikään ole stereilimpää kuin rationaalisen vallan kritiikki, vielä paremman rationaalisuuden näkökulmasta hän myös kieltäytyi yhdistämästä mitään erityistä rationalisaatiota itse järkeen ja sanoi yrittävänsä tehdä järjen järkevää kritiikkiä. Järjen järkevä kritiikki oli Immanuel Kantin ohjelma. Kant halusi esittää kriittisen reflektion järjestä ja tätä kautta rajat itse itsensä ylittävälle ja despottiseksi muuttuneelle järjelle. Mutta entäpä sitten despootiksi muuttunut poliittinen ja oikeudellinen järki? Foucault’n mukaan koko Kantin jälkeinen kriittinen filosofia on ollut kriittistä järjen analyysiä ja viimeisissä kirjoituksissaan Foucault liitti oman ajattelunsa jälleen tähän Kantin jälkeiseen kriittiseen traditioon. 1960-luvulla Foucault kirjoitti juuri Kantin avan-

⁴⁸ Foucault 1998, s. 65.

neen kysymyksenasettelun, jossa kaikki modernin ajattelu, myös hänen omansa, tapahtuu. 1970-luvulla hän oli kuitenkin halunnut hylätä kaiken kantilaisen transsendentaalisen kysymyksenasettelun etsien puhtaasti immanentteja taistelun ja konfliktin muotoja. 1980-luvulla ympyrä kuitenkin sulkeutui ja Foucault palasi jälleen Kantiin. Tosin hän ei Kantin tavoin pyrkinyt nytkään etsimään universaaleja tiedon ennakkoehtoja vaan etsi Kantin *Mitä on valistus* -kirjoituksesta modernin filosofian eetosta, joka pyrkii kysymään kriittisesti aktuaalisen olemassaolomme ehtoja, tekemään nykyisyyden historiallista ontologiaa.⁴⁹ Vaikka Foucault kieltäytyi tekemästä teoriaa oikeudesta, sekä hänen tekemänsä tutkimukset että hänen oma historiallinen kokemuksensa vaikuttivat hänen oikeutta koskevan näkökulmansa muutokseen.

Oikeus vallan efektinä: sodan ontologia

Itse asiassa Foucault'n 1970-luvun ääriantagonistinen nietzscheläinen vaihe sisälsi eräänlaisen teorian oikeudesta pelkkänä voimien taistelun efektinä. Samaan aikaan tapahtui myös muutos Foucault'n omassa poliittisessa aktiivisuudessa ja kyyniseksi syytetty historiallisten muodostelmien viileä analysoija muuttui aikakauden mukana radikaaliksi poliittiseksi militantiksi, joka hääräsi ahkerasti rasismien ja poliittisen sorron vastaisissa kampanjoissa. Foucault perusti vastarinnan tiedontahtoa edustavan vankiloiden informaatioryhmän, jonka intressinä oli taistella totuus ulos vankiloiden salaisesta vallan käytöstä. Sillä vaikka tuomistumista oli tullut modernissa yhä julkisempia instituutiota, oli rangaistusinstituutioista tullut yhä salatumpia. ”Vankiloista julkaistaan hyvin vähän tietoa; se on yksi yhteiskuntajärjestelmämme salatumpia alueita, yksi elämämme mustista laatikoista. Meillä on oikeus tietää ja haluamme tietää.”⁵⁰ Vaikka ryhmä kuihtui myöhemmin, se toteutti osaltaan tehtävänsä ja edisti avoimempaa ja kriittisempää suhtautumista vankilalaitokseen. Foucault'n ajattelu siirtyi tuolloin myös materialistis-radikaalimpaan ja ”sotaisimpaan” vaiheeseen ja hänen voidaan nähdä asettavan koetteluun *matriisiin* sisältyvän voiman ja oikeuden samaistamisen

⁴⁹ Ks. Foucault, Michel: Kant ja moderni filosofia nykyisyyden ontologiana. Teoksessa Koivisto (toim.): *Mitä on Valistus*. Vastapaino, Tampere 1995.

⁵⁰ Lainattu teoksesta Eribon, Didier: *Michel Foucault*. Vastapaino, Tampere 1991.

myös oman näkemyksensä perustaksi.⁵¹

Foucault'n tarkoitus ei ollut oikeuttaa voimaa vaan nähdä kaikki oikeusvoimien taistelun synnyttämänä. Oikeus on vallan efekti ja neutraalin oikeuden vaatimus ainoastaan pyrkimys naamioda ja oikeuttaa konkreettiset valtasuhteet. Tämän tähden Foucault on nähty koko oikeudellisen diskurssin kriittikkona.⁵² Vuoden 1976 luennoissaan *Yhteiskuntaa on puolustettava*⁵³ Foucault etsi konfliktia painottavaa historiallis-poliittista diskurssia vastakohtaksi vallan juridis-diskursiiviselle esitykselle, joka esitti historian suvereenin ylivallan jatkumona ja tätä juhlivana esityksenä. Tätä vastaan Foucault etsi keskiajan lopussa nousevasta rotujen taistelun diskurssista vastahistoriaa, jolle suvereeni ei ole järjestyksen perusta vaan pyrkimys peittää vallan perustassa oleva orjuutus. Vastadiskurssille suvereenin asettama oikeus merkitsi konfliktiin toisen osapuolen alistamista, väkivaltaa ja vallan anastusta. Se mikä voittajien näkökulmasta on oikeus on häviäjien näkökulmasta vääryys. Se mikä on toiselle ikuisen vallan oikeutettu jatkumo on toiselle vallan anastus ja oikeudenmukaisuuden tuhoutuminen. Siinä missä suvereenin diskurssi haluaa rauhoittaa ja vakauttaa annetun järjestyksen, vastahistoria vetoaa menetettyyn oikeudenmukaisuuteen ja vallankumoukselliseen järjestyksen kumoamiseen.

Juridisten fiktioiden sijaan vastahistoria korostaa konkreettisia alistamisen muotoja, sille subjekti ei ole lainsäätäjä-filosofi tai oikeuden puhemies vaan

⁵¹ Foucault ajattelun taustalle alkaa muodostua nietzscheläinen voimien metafysiikka, joka on hyvin yhtenäinen Gilles Deleuzen 60-luvun alussa tekemän Nietzsche tulkinnan kanssa. Ks. Deleuze, Gilles: *Nietzsche and Philosophy*. The Athlone Press, London. 1983. Foucault'n kysymyksen asettelu lähtee Nietzschen *Moraalin genealogia* -teoksen pohjalta ja Foucault antaa tutkimusotteelleen genealogia nimen. Ks. mm. Foucault, Michel: Nietzsche, genealogia, historia. Teoksessa Foucault/Nietzsche. Tutkijaliitto, Helsinki 1998. Nietzscheläisyydestä ks. myös Mika Ojakankaan edelliseen kirjoittama esipuhe.

⁵² Esimerkiksi Luc Ferry ja Alan Renault ovat kuvanneet Foucault'n kuten myös Pierre Bourdieaun (oikeus vain sosiaalisen uusintamisen väline) ajattelua *antijuridistiseksi* ja haluavat palata oikeuksien kieleen ja olla jälleen oikeutetun vallan käyttäjiä. Foucault ei pidä oikeuttamatonta valtaa hyvänä vaan näkee vaarallisena myös poliittisen järjestelmän, joka tuudittuu edustamaan oikeutettua valtaa. Ferry ja Renault haluavat edustaa oikeutettua vastarintaa. Foucault taas näkee tämän kieltävän kaiken vastarinnan valtaa kohtaan, joka esittää itsensä oikeutettuna. Foucault'n ratkaisu perustuu myös filosofis-historialliseen analyysiin kuin taas Ferry ja Renault erottavat Foucault'n käsityksen sen analysoimasta historiallisesta tilanteesta ja käsittelevät sitä universaalina oikeusargumentina. Deleuze on kritisoinut edellisten Foucault kritiikkiä. Keskustelusta ks. mm. Ferry, Luc & Renault, Alan: Foucault. Teoksessa Lilla (toim.): *New French Thought*. Princeton University Press 1994. Deleuze, Gilles: *Foucault*. The Athlone Press, London 1988.

⁵³ Foucault, Michel: *Il faut défendre la société*. Gallimard, Paris 1997.

taisteleva subjekti, jonka totuus ja oikeus on aina strateginen, taistelun näkökulman tulos. Oikeus on ase konfliktissa. Von Clausewitzin lausuma käännetään ympäri ja politiikka on sodan jatkamista toisin keinoin.⁵⁴ Laki ei merkitse sodan torjumista, se ei synny luonnosta tai universaalista järjestä, vaan todellisista konflikteista, konkreettisista verilöylyistä ja valloituksista, joilla on historialliset päivämääränsä. Foucault'n tulkinnassa Thomas Hobbes ei ole sodan diskurssin edustaja vaan tämän tarkoitus on torjua sota vallan perustassa. Hobbesin luonnollinen sotatila ei ole todellinen vahvan ja heikon välinen sota vaan kuvitteellinen tasa-arvoisuudesta syntyvä sodan juridinen fiktio ja siksi suvereeni voidaan nähdä taistelevat osapuolet ylittäväksi kolmanneksi neutraaliksi periaatteeksi ja näin heidän yhteiseksi intressikseen.⁵⁵ Oikeuden tai tiedon universaali subjekti asetetaan aina peittämään perustaan itseensä liittyvä konflikti. Tämä juridis-filosofinen traditio kulkee Solonista Kantiin kieltäen poliittis-historiallisen voimasuhteiden diskurssin. Vaikka Foucault asettaa konfliktin diskurssin lähinnä poleemisena vastakäsittteenä ja näkee myös siinä ongelmia – moderni totalitarismi, natsismi ja stalinismi, on näiden kahden diskurssin yhdistämistä – näyttää hän 1970-luvulla strategisesti suosivan sodan diskurssia poliittisen toiminnan periaatteena. Oikeusjärjestelmä on vain materiaalistien taistelujen tulos.⁵⁶ Kyse ei ole kuitenkaan ideologisesta päällysrakenteesta vaan enemmänkin voimien konstellaatiosta, joka toimii jälleen vuorostaan uutena voimien taistelukenttänä. Antimarxistisesti materiaalistien voimasuhteiden vastakohta ei palaudu luokkien väliseksi vaan läpäisee kaikki historialliset toimijat.

Kuitenkin aikaisemmin vuonna 1972 käydyssä keskustelussa maolaisten kanssa Foucault on myös esittänyt oikeusjärjestelmän lähes puhtaana porvarillisen vallan hallitse ja hajauta -välineenä luokkataistelussa.⁵⁷ Foucault

⁵⁴ Sotateoreetikko Clausewitzin kuuluisan lauseen mukaan sota on politiikan jatkamista toisin keinoin. Sota pitää aina suhteuttaa välineenä sille merkityksen antavan politiikan näkökulmasta. ks. Von Clausewitz, Carl: *On War*. Penguin Classics 1982. Foucault'lle tämä lausuma haluaa peittää politiikan perustuvan sotaan ja hän haluaa kääntää Clausewitzin päälaelleen.

⁵⁵ Vaikka Hobbes puhuu valloituksella perustettavista valtioista niin edes näissä häviäjien puhdas alistaminen ei toimi valtio perustana vaan häviäjien kyky tunnistaa valloittaja poliittisena edustajana.

⁵⁶ Itse asiassa tämä näkemys on yleinen 1800-luvulla ja 1900-luvun vaihteessa eikä ainoastaan marxilaisille. Samoin sosiaalilainsäädännön idea perustuu intressien konfliktin ei lain asettamiseen oikeuden perustaan.

⁵⁷ Keskustelussa on kysymys kansanoikeudesta liittyen Ranskassa kesäkuun 1971 yrityksiin asettaa kansantuomioistuimia tuomitsemaan poliisia. Sartre oli ollut yhdessä mao-

vastusti maolaisten kannattamia kansantuomioistuimia, mutta ei suinkaan kansanoikeuden vaan tuomioistuihin vastustajana. Jälkimmäiset ovat porvarillis-valtiollinen väline tukahduttaa kansannousut. Kansantuomioistuimet ovat vastakkaisia kansanoikeudelliselle kansaa koskevien epäoikeudenmukaisuuksien politisaatiolle. Tässä yhteydessä Foucault esittää lyhyen oikeuskoneiston historian, jossa oikeusistuimet muodostuvat keskiajalta lähtien kansannousujen tukahduttajina. Foucault'n poleemista esitystä vastaan voitaisiin tosin esittää yhtä poleeminen päinvastainen argumentti.⁵⁸ Koska Foucault kuitenkin näkee oikeusjärjestelmät historiallisesti vallanpitäjien intressien välineenä, hän myös näkee kansan populaarin oikeuden olevan historiallisesti antijuridinen ja vastakkainen tuomioistuimelle. Porvarillisessa valtiossa tuomioistuin on porvareiden vallan väline. Vuoden 1972 hieman yksioikoisessa ilmapiirissä oikeusjärjestelmä pelkistyy porvarillisen luokkavoiman hajota ja hallitse välineeksi, joka auttaa porvaristoa jakamaan kansan työväestöön ja sen ulkopuolelle jäävään massaan. Massa eristetään työväestöstä ja siitä tehdään vaarallisen kumouksen lähde, jota oikeusjärjestelmä pyrkii kontrolloimaan. Tosin tuota vaarallista massaa myös käytetään työväestöä vastaan. Sen joukosta voidaan rekrytoida sotilaita työväestöä vastaan, se voidaan innostaa kolonialismiin ja asettaa kolonialisoituja vastaan tai sen joukosta voidaan palkata poliisit ja vanginvartijat valvomaan ja identifioidaan tuota samaa massaa. Oikeusjärjestelmä, tuomioistuimet ja rikoslaki ovat kaikki tapoja jakaa kansaa työ- ja pilkkäväestöön, luoda näiden välille vastakohtia ja sitten hallinnoida näitä ikään kuin kolmantena neutraalina osapuolena oikeusjärjestelmän kautta. Vallankumous voi tapahtua vain oikeuskoneiston radikaalilla hävittämisellä ja se ei saa luoda omaa byrokratiaa tai oikeusjärjestelmää. Kansanoikeus tuhoetaan jos perustetaan kansantuomioistuimia. Ranskan vallankumous ja Pariisin kommuuni nousivat koko vanhaa oikeusjärjestelmää vastaan ja vallankumouksellisen toiminnan ensimmäinen päämäärä oli oikeusjärjestelmästä eroon pääseminen.

laisten kanssa järjestämässä kansantuomioistuinta Pohjois-Ranskan hiilikaivoskaupungissa ratkaisemaan kaivoksen johdon syyllisyyttä kaivosonnettomuuteen ja sen aiheuttamiin uhreihin. Tosin tässäkin Foucault vastusti Sartrelaista ajatusta intellektuellista kansan edustajana samoin kuin hän vastusti tuomioistuimia kansanoikeuden byrokratisaationa.

⁵⁸ Uusi oikeusdiskurssi voidaan nähdä myös juuri kansanvallan esiintuomisena ja kansan ainoana mahdollisuutena kontrolloida suvereenia. Nähdessään kaiken oikeuden suvereenin oikeutena, Foucault joutuu kieltämään oikeuden diskurssin merkityksen kansan taistelussa suvereenin ylivaltaa vastaan ja sen, että tietty oikeusdiskurssi toimi myös kansannousujen nostajana ja teki niiden tukahduttamisen vaikeammaksi.

Ajatus siitä että voi olla kolmas, neutraali osapuoli, yleensä tuomari tai intellektuelli edustamassa konfliktin sovittavaa kolmatta termiä oli tuohon aikaan Foucault'lle kamala ajatus ja väärä malli. Kolmannen termin soveltavaa dialektiikka vastaan asettuu siis binaarinen politisaatio ja eräänlainen jatkuva vallankumous. Tämä oli Foucault'n radikaalein oikeusjärjestelmän itsensä kritiikki, joka myöhemmin laantui. 80-luvulla Foucault ei enää esitä oikeusjärjestelmän hävittämistä vaan tuomioistuinten jatkuvaa kriittistä itsereflektiota. Samoin hän sanoo pitäneensä aina kansan oikeutta vaarallisena ajatuksena.

Oikeus vääryyden korjaamisena: virheen ontologia

Tiedontahto-teos on jo kritiikkiä sekä seksuaalivallankumouksellisia että koko yksinkertaista vallankumouksellista diskurssia vastaan. Tosin edelleen kritiikki kohdistuu vallankumouksellista ajattelua kohtaan, joka keskittyy valtiokoneiston haltuun ottamiseen eikä itse valtiollisen muodon tai elämäntavan kumoukseen tai joka esittää oman paremman järjestysutopian. Mutta samalla ajatus yhdestä suuresta kumouksesta tai suuresta vastakkain asettelusta häviää ja Foucault alleviivaa tosin jo aikaisemminkin painottamiaan paikallisen vastarinnan pisteitä ilman yhteyttä suurempaan nämä yhdistävään taisteluun. Rahvaan käsitteestä tulee ainoastaan hallinnan raja ja ehto, keskipakoinen elementti, joka on yhtä paljon työläisissä kuin porvareissa ja joka vieläpä vaatii aina hallintaa. Kun 1970-luvulla universaalin järjen ja oikeuden subjekti ilmeni Foucault'lle samana suvereenin universaalina subjektina, joka naamioi vallan konkreettiset taistelut, niin myöhäistutannossaan hän alkoi tutkia erilaisia subjektin historiallisia muotoja ja ehtoja. Samoin Foucault ei puhu enää oikeuksien diskurssin hävittämisestä vaan tarpeesta kyseenalaistaa vanhoja ja luoda uusia oikeuksien käsitteitä.⁵⁹ Uusien oikeuksien vaatimukset, kuten oikeus omaan ruumiiseen ja elämään syntyvät ruumiiseen ja elämään kohdistuvan biovallan vastarintana. Tosin näissä on edelleen kyse lähinnä poleemisista vastakäsitteistä taistelussa elämään kohdistuvan vallan kanssa ei universaaliksi oletetuista oikeu-

⁵⁹ *Tiedontahto* merkitsee Foucault'n ja Gilles Deleuzen ajattelun etäännyttämistä. *Tarkkaila ja rangaista* -kirja sanoo vielä olevansa kaiken velkaa Deleuzen ja Guattarin *Anti-oidipus*-teokselle. Mutta *Tiedontahdon* ilmestyttyä Deleuze kirjoitti ettei enää ymmärrä mihin suuntaan Foucault on menossa. Ks. Deleuze, Gilles: Halu ja nautinto. *Tiede ja edistys* 2/1996.

den periaatteista. Positivistisen vallan ja oikeuden kritiikki ei kuitenkaan enää tule ääripositivistisesta materialististen voimien immanenssista vaan oikeusjärjestelmän ja vallan ehtoja kyseenalaistavasta kriittisen järjen projektista.⁶⁰ Viimeisissä kirjoituksissaan se merkitsi Foucault'lle kriittistä analyysiä sellaisista länsimaisen järjen ja tiedon muodoista, jotka vaativat universaalia pätevyyttä, vaikka kehittyvät historiallisessa sattumanvaraisuudessa.⁶¹ Kenties voisimme soveltaa tätä myös oikeuden diskurssiin. Tällöin kriittisen oikeuden ajattelun olisi kritisoitava historiallisessa sattumanvaraisuudessa kehittyvän oikeuden vaadetta universaalin pätevyyteen ja neutraalisuuteen omasta historiallisesta vallankäytöstään. Voitaisiinko tällöin historiallisista oikeuden ilmenemismuodoista erottaa koskaan ruumiillistumaton ylijäämä, Platonin oikeudenmukaisuus tai negatiivisen teologian transsendentti oikeus. Vaikka Foucault etäännytti ääriantagonistisesta materialismistaan, on vaikea nähdä häntä myöhemminkään tällaisen ajatuksen kannattajana.

Tiedontahdossa Foucault ei palannut transsendenttiin perustaan biovallan immanentteja teknologioita vastaan vaan asetti elämän hallintaa vastaan eräänlaisen vitaalisen periaatteen, jossa elämä kuitenkin aina pakenee valtaa. Yhdessä viimeisimmistä artikkeleistaan Foucault kuvasi tieteenhistorioitsija Georges Canguilhemia vitaaliseksi rationalistiksi, rationaaliseksi rationalismin analysoijaksi, joka oli samalla elämän virheen ja erehdyksen filosofi. Voimme itse asiassa kysyä, määrittikö Foucault tässä enemmän omaa ajatteluaan. Foucault'n mukaan 1800-luvulta lähtien vallalla on ollut kysymys totuuden ja elämän suhteesta, joka on korvannut kartesiolaisen kysymyksen subjektin suhteesta totuuteen. Myös Canguilhem asetti kysymyksen totuuden ja elämän suhteesta, mutta tälle elämä on perustaltaan se mikä kykenee virheeseen ja itse ihminen – kenties ”perinnöllisen virheen” mutaation ainutkertainen tulos – on perustaltaan juuri erehtyvä ja virheellinen, se joka ei koskaan ole kotonaan omassa olemuksessaan. Näin vastakohta toden ja epätoden välillä, näiden erilainen arvottaminen sekä vallan vaikutukset, jotka erilaisissa yhteiskuntajärjestelmissä ja instituutioissa yhdistä-

⁶⁰ 1960-luvulla Foucault on kiinnostunut kuvittelukyvyyn ja representaation teemasta. 1970-luvulla hän haluaa hävittää kaiken representaation ja esityksen antaen kuvittelukyvyllle oikeuden vain vallan taistelun näkökulmasta. 1980-luvulla hän palaa jälleen elämän esteetiikkaan sekä reflektion että representaation positiiviseen arvottamiseen.

⁶¹ Ks. *La vie: expérience et la science*. Teoksessa *Dits et écrits IV*. Gallimard, Paris 1994. Englanniksi Introduction to the Canguilhem. In Canguilhem, Georges: *The Normal and the Pathological*. Zone Books 1998.

vät ja jakavat tosia ja epätosia diskursseja, voitaisiin nähdä vain uusimpina ja paikallisina vastauksina itse virheen perustavaan mahdollisuuteen, joka tekee mahdottomaksi vapauttaa tai saavuttaa lopullista totuutta. Kaiken elämän tiedollisen ja poliittisen haltuunoton alla sen omana mahdollisuusehtona on elämän perustava kyky virheeseen.

Jos sovellamme samaa ajatusta oikeuteen, niin kaikkien historiallisten oikeuden muotojen – erilaisten historiallisten oikeutettu/epäoikeutettu jakojen – perustalla ei olisi koskaan toteutumaton oikeudenmukaisuuden ihanne vaan aina yhä uudelleen ilmaantuva vääryyden kokemus. Oikeus sen erilaisissa historiallisissa muodoissa syntyisi vaateena vastata tuohon vääryyden kokemukseen, mutta samalla yksikään oikeusjärjestelmä ei voisi olla itsessään tuosta vääryydestä vapaa vaan synnyttäisi omia vääryyden muotoja. Vääryys tulisi ennen oikeudenmukaisuutta tai lakia eikä laki tai oikeudenmukaisuus ennen vääryyttä. Oikeuden ajattelu ei merkitsisi positivististen oikeuksien itsestään selvyyttä, tai aina transsendentiksi jäävän todellisen oikeudenmukaisuuden tavoittelua vaan vääryyden kokemuksen kanssa painimista. Foucault ei varsinaisesti koskaan kirjoittanut mitään tällaista, mutta ajatus vääryyden oikeudellisesta ontologiasta näyttää versovan uudenlaisen oikeuden ajattelun mahdollisuuden siemenenä hänen viimeisten kirjoitustensa rivien välissä.

⁶² Näistä *Tarkkailla ja rangaista* -teoksen käännös on käsitteellisesti hieman harhaanjohtava, joten lukijan kannattaa pitää rinnalla myös ranskalaista alkuteosta tai muita käännöksiä.

Lähteet

- von Clausewitz, Carl: *On War*. Penguin Classics 1982.
- Deleuze, Gilles: *Nietzsche and Philosophy*. The Athlone Press, London 1983.
- Deleuze, Gilles: *Foucault*. The Athlone Press. London 1988.
- Deleuze, Gilles: *Negotiations*. Columbia University Press 1995.
- Deleuze, Gilles: Halu ja nautinto. *Tiede ja edistys* 2/1996.
- Eribon, Didier: *Michel Foucault*. Vastapaino, Tampere 1991.
- Ewald, François: *Histoire de l'état providence*. Grasset 1986.
- Ferry & Renault: Foucault. Teoksessa. Lilla (toim.): *New French Thought*. Princeton University Press 1994.
- Foucault, Michel: *Les mots et les choses*. Gallimard, Paris 1966.
- Foucault, Michel: *Archaeology of knowledge*. Tavistock Publications, London 1972.
- Foucault, Michel: *Histoire de la folie à l'âge classique*. Gallimard, Paris 1972.
- Foucault, Michel: *The Birth of the Clinic*. Random house, N.Y. 1975.
- Foucault, Michel: *Power/Knowledge*. Pantheon Books, N.Y. 1980.
- Foucault, Michel: *Foucault Live*. Semiotexte 1989.
- Foucault, Michel: Dream, Imagination and Existence. In Biswanger: *Dream and Existence*. Humanities Press International 1992.
- Foucault, Michel: *Dits et écrits I–IV*, Éditions Gallimard, Paris 1994.
- Foucault, Michel / Florence, Maurice: Foucault, Michel 1926–. Teoksessa *The Cambridge Companion to Foucault*. Cambridge University Press 1994.
- Foucault, Michel: Kant ja moderni filosofia nykyisyyden ontologiana. Teoksessa Koivisto (toim.): *Mitä on Valistus*. Vastapaino, Tampere 1995.
- Foucault, Michel: *Il faut défendre la société*. Gallimard, Paris 1997.
- Foucault, Michel: Tiedontahto. Teoksessa *Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Foucault, Michel: Nietzsche, Genealogia, Historia. Teoksessa Foucault, Michel: *Foucault/Nietzsche*. Tutkijaliitto, Helsinki 1998.
- Foucault, Michel: *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Keuruu 2000a.
- Foucault, Michel: *Power*. The New Press. N.Y. 2000b.
- Husserl, Edmund: Origin of geometry. Teoksessa *The Crisis of European Sciences*. Northwestern University Press 1970.
- Hobbes, Thomas: *Leviathan*. Vastapaino, Tampere 1999.
- Koivusalo, Markku: Elämän politiikasta eli katsaus biovallan teemaan. Teoksessa Roos & Hoikkala (toim.): *Elämän politiikka*. Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Koivusalo, Markku: The Biopolitical Displacement. Teoks. Hänninen & Vähämäki (toim.): *Displacement of Politics*. Sophi, Jyväskylä 2000.
- Lévi-Strauss & Vidal Naquet: *Cleisthenes the Athenian*. Humanities Press 1997.
- Locke, John: *Tutkielma hallitusvallasta*. Gaudeamus, Helsinki 1995.
- Minkinen, Panu: Tiedon oikeudellinen muoto. *Tiede ja Edistys* 2/1996.
- Ojakangas, Mika: Michel Foucault, yksinkertaisesti nietzscheläinen. Teoksessa Foucault, Michel: *Foucault/Nietzsche*. Tutkijaliitto, Helsinki 1998.

Kirjallisuutta

Foucault'n 1970- ja 1980-luvun keskeiset teokset; *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki 2000 (1980) ja kaikki kolme seksuaalisuuden historian osaa (*Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki 1998) ovat saatavilla suomeksi. Molemmissa on Ilpo Helénin valaivevat jälkisanat. Myös Foucault'n Nietzscheä käsittelevät esseet on julkaistu suomeksi (*Foucault/Nietzsche*. Tutkijaliitto, Helsinki 1998) Mika Ojakankaan johdannon kera.⁶² Myös artikkelit Rajallinen järjestelmä kohtaa rajattoman vaatimuksen (Teoksessa *Hyvinvointivaltion tragedia*. Gaudeamus, Helsinki 1995) sekä Kant ja moderni filosofia nykyisyyden ontologiana (Teoksessa *Mitä on valistus*. Vastapaino, Tampere 1995) sekä osa kirjasta *Tämä ei ole piip-pu* on julkaistu suomeksi Taide-lehdessä. *Sanoja ja asioita* ollaan kääntämässä suomeksi.

Kaikki Foucault'n teokset (*Hulluuden historia* lyhennettynä) ja suuri määrä artikkeleita ja haastatteluja on saatavilla englanniksi. Viimeaikoina artikkeleita on koottu sarjaan *Essential works of Foucault 1954–1984*. Foucault'n artikkelit, haastattelut ja lehtijutut on koottu Defertin ja Ewaldin toimittamaan Gallimardin julkaisemaan sarjaan Foucault, Michel: *Diis et écrits 1954–1988*. Gallimard julkaisee myös kaikki Foucault'n *Collège de France* luennot sarjassa Foucault, Michel: *Cours au Collège de France*. Näistä on tähän mennessä ilmestynyt luennot vuosilta 1974–1976 (*Les Anormaux* ja *Il faut défendre la société*) ja 1981–1982 (*L'herméneutique du sujet*).

Suomalaisia esityksiä Foucault'n ajatteluun ovat mm. Martin Kuschin *Tiedon kentät ja kerrostumat* (Prometheus 1993), joka rakentaa Foucault'n tieteentutkimuksen metodia analyttisen filosofian kanssa yhteismitalliseksi. Foucault'n vaikutusta filosofisesti orientoituneeseen yhteiskuntateoriaan käsittelee Ilpo Helén artikkelissaan Michel Foucault'n valta-analytiikka. (Teoksessa Heiskala (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus, Helsinki 1994). *Tiede ja edistys* -lehdessä on julkaistu useita Foucault'ta koskevia artikkeleita; mm. Dreufysin ja Rabinowin *Mitä on täysi ikäisyys?* -essee, Mika Ojakankaan Genealogiasta (*Tiede ja edistys* 4/92), Foucault-tutkijoiden (mm. Kai Erikson, Heini Hakosalo, Johanna Oksala, Mauno Pere, Tuija Pulkkinen, Pia Sivenius) arviointeja seksuaalisuuden historiasta (*Tiede ja edistys* 1/99), Markku Koivusalon artikkeli Sukututkijan jäämistö (*Tiede ja edistys* 4/98) ja paljon muuta. Oikeusfilosofian näkökulmasta Foucault'ta tarkastelee Panu Minkkinen artikkelissa Tiedon oikeudellinen muoto (*Tiede ja edistys* 2/96).

Maailmalla on valtavasti Foucault-kirjallisuutta ja artikkelikokoelmia, joista voidaan mainita mm. Foucault: *A Critical Reader*. Basil Blackwell 1986 ja *The Cambridge Companion to Foucault*. Cambridge Univesity Press 1994. Samoin on valtavasti kirjallisuutta, joka pohtii Foucault'n suhdetta filosofiaan, historiaan, feminismiin, lääketieteeseen, kirjallisuuteen, oikeuteen – lähes kaikkeen mahdolliseen. Omaperäisin esitys on Gilles Deleuzen kirja *Foucault*. Minuit, Paris 1986. Klassinen johdantoteos on H. Dreufysin ja P. Rabinowin *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago University Press 1983. Hyvä perusteos Foucault'n filosofisesta puolesta on Béatrice Hanin *L'ontologie manguée de Michel Foucault*. Erilaisia näkemyksiä Foucault'sta tarjoaa tämän kuoleman jälkeen pidetyin seminaarin esitykset kokoava *Michel Foucault philosophe*. Éditions du Seuil, Paris 1998. Foucault'n hallintotekniikoiden analyysin tematiikkaa seuraavien tutkijoiden eräänlainen raamattu on ollut Burchell, Gordon, Miller (toim.): *The Foucault Effect*. Harvester Wheatsheaf 1991. Vastaavaa keskustelua on käyty *Economy and Society* -lehdessä. François Ewaldin *L'État Providence*. Bernard Grasset 1986 on Foucault'sta inspiroitunut tutkimus hyvinvointivaltion oikeusjärjestelmästä, erityisesti sosiaali oikeudesta ja vakuutusteknologioista.